

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska socialfonden

Kompetensförsörjning för kulturhistoriska byggnader och miljöer (KKBM)

Utredningsrapport inom projektet KKBM

Omvärldsanalys och förslag på kompetenshöjande insatser

Linda Lindblad och Gunnar Almevik

GÖTEBORGS UNIVERSITET

HANTVERKSLABORATORIET

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
Kompetensförsörjning för kulturhistoriska byggnader och miljöer (KKBM)	
Hantverkslaboratoriets kunskapsstöd	
Tidigare utredningar och forskning	
Kartläggning av befintligt utbildningsutbud	
Samtal om kompetensbehov under 14 dialogseminarier	
2. TIDIGARE UTREDNINGAR OCH FORSKNING	7
Kompetens inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer	
Kompetens hos bygghantverkare, trädgårdshantverkare, landskapsvårdare, antikvarier och konservatorer	
3. KARTLÄGGNING AV BEFINTLIGT UTBILDNINGSBUD	13
Bygghantverksyrken	
Trädgård och landskapsvård	
Konservatorer	
Antikvarier	
4. DIALOGSEMINARIER	21
Situationen idag för kulturmiljövården	
Behov för framtiden	
Situationen för hantverkskunnandet	
5. SAMMANFATTNING, ANALYS OCH FÖRSLAG	29
Generella förslag	
Bygghantverksyrken	
Trädgård och landskapsvård	
Antikvarier och konservatorer	
Förslag på kompetenshöjande insatser för KKBM	
6. SKISS TILL UTBILDNINGSKATALOG	39
7. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	40
Informanter och referenslitteratur	
BILAGA 1. Kurser inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer	
BILAGA 2. Fördjupad presentation av dialogseminariet i Stockholm	
BILAGA 3. Sammanställning av kartläggningar av byggnadsvårdutbildningar 2001, 2007 och 2011.	
BILAGA 4. Förslag på kompetenshöjande insatser	

1. INLEDNING

Kompetensförsörjning för kulturhistoriska byggnader och miljöer (KKBM)

Statens Fastighetsverk (SFV) har tillsammans med Svenska kyrkan, Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och Fortifikationsverket (FortV) tagit initiativ till en ansökan om medel hos Europeiska Socialfonden och Stockholmskontoret för strategiska kompetenssatsningar med projektet "Kompetensförsörjning för kulturhistoriska byggnader och miljöer" (KKBM). Projektet beviljades anslag i juni 2010 för att genomföra en förstudie till grund för en ansökan om genomförande av kompetensinsatser. Flera aktörer bland beställare, rådgivare och utförare i Stockholmsregionen har knutits till projektet som nu omfattar möjliga kompetensinsatser för ca: 1500 individer. Beslut om genomförandet fattas sommaren 2011 och vid positivt beslut kan insatser påbörjas hösten 2011 fram till och med 2013. Kompetensinsatserna avser de aktörer som medverkar i förstudien och som verkar i Stockholmsregionen.

Projektet KKBM syftar till att tillgodose behovet av fortbildning hos byggbranschens aktörer, beställare, rådgivare och utförare, inområdena, drift, underhåll, restaurering, och varsam ombyggnad av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer av varierande ålder. Projektet ska leda till strategisk påverkan på branschens inriktning mot ett hållbart byggande, ett livslångt lärande, ökad jämställdhet och tillgänglighet.

Hantverkslaboratoriets kunskapsstöd

Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet har fått i uppdrag att fungera som kunskapsstöd i projektet KKBM tillsammans med Chalmers Arkitektur och analysföretaget IPSOS. Kunskapsstödet i arbetet med förstudien avser:

- Deltagande i projektledningsgruppen
- Stöd i utformningen av frågeställningar till kompetenskartläggningen
- Bidragit med personkontakter och marknadsföring av webbenkät
- Omvärldsanalys för att införliva kunskaper om befintligt utbildningsutbud och tidigare utredningar och forskning
- Medverkan i formulering av kravspecifikation till utbildningsinsatser

Hantverkslaboratoriets omvärldsanalys har fokus på följande yrkesgrupper:

- Bygghantverkare
- Trädgårdsarbetare
- Landskapsvårdare
- Antikvarier
- Konservatorer.

Omvärldsanalysen består av tre delundersökningar: kartläggning av tidigare utredningar och forskning, kartläggning av dagens utbildningsutbud samt genomförande av 14 dialogseminarier med yrkesfolk inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer. Tillvägagångssätt och avgränsningar redovisas nedan.

Tidigare utredningar och forskning

En mängd utredningar och forskningsrapporter har lästs in och värderats i förhållande till projektet KKBM. Dialog kring urval och uppdelning av arbetet har gjorts med Chalmers. Endast de undersökningar som har relevans för projektet KKBM behandlas i utredningstexten. Övriga referenser som berör kompetensfrågor generellt för byggbranschen i allmänhet listas i under rubriken "referenser" i slutet av rapporten.

Kartläggning av befintligt utbildningsutbud

I kartläggningen av utbildningsutbudet har program och kurser inom gymnasium, yrkeshögskola, folkhögskolor och högskola sökts av, och i möjligaste mån även relevanta företagsutbildningar. Genomgången baseras på uppgifter i studera.nu, yrkeshögskolekatalogen, folkhögskolekatalogen, enskilda lärosätens utbildnings- och kurskataloger samt hemsidor. Kartläggningen har kompletterats med intervjuer av 8 lektorer på Göteborgs universitet inom kompetensområdena: byggd miljö, konservering, landskapsvård, byggnadsvård, byggmästarkunskap och trädgårdsmästarkunskap.

Utbildningarna har sorterats i tre nivåer:

- *Grundutbildning eller professionalisering*, dvs utbildning med hög grad av standardisering som ger baskompetenser för ett yrkes/professionsutförande.
- *Vidareutbildning eller specialisering*, som ger karriärinriktningar inom ett valt yrkesfält, men de kan även erbjuda överskridande gentemot andra branscher eller kunskapsfält.
- *Fortbildning eller det livslånga lärandet* som ger kontinuerlig kompetenshöjning i en ständigt föränderlig arbetsmarknad.

Uppdelningen mellan grundutbildning och vidareutbildning är inte fixerade till nivåerna inom det formella utbildningssystemet. De flesta bygghantverksyrken erhåller grundutbildningar inom gymnasiet med färdigutbildning i arbetslivet, medan exempelvis antikvarieutbildningarna och konservatorsutbildningarna är grundutbildningar på högskolenivå.

Kartläggningen av dagens utbildningsutbud avser yrkesgrupperna enligt ovan. Vissa avgränsningar och klassificeringsproblem bör framhållas:

Yrkesfältet "*bygghantverkare*" är omfattande och fokus ligger på de för projektet relevanta hantverksyrken vars grundutbildning ges inom det nationella gymnasiets program, det vill säga träarbetare, murare, målare, stenarbetare mfl. Utbildningarna förhåller sig på likartat sätt till fältet för projektet KKBM eftersom de ingår i samma formella system och med huvudsaklig inriktning mot nyproduktion.

Konservatorsutbildningarna har inriktningar som är mer eller mindre relevanta i detta sammanhang. En och samma utbildning med inriktning mot arkeologiskt material eller arkitekturbunden konservering som sten faller här undersamma beskrivning. Utbildningar med inriktning mot lösa föremål som exempelvis slöjdutbildningar, textilutbildningar och föremålsantikvariska program har inte behandlats.

Allmänna kulturarvsinriktade eller konstvetenskapliga program eller examina genom kombinationer av traditionella antikvariska ämneskurser som etnologi, konstvetenskap och arkeologi har inte

behandlats som relevanta antikvarieutbildningar i relation till detta projekt. Däremot finns en mängd relevanta fristående kurser, för såväl rådgivare som utförare och beställare, som har listats i bilaga 1.

Förekommande *byggnadsvårdsutbildningar* har visat sig svåra att klassificera, dels i termer av tillhörighet som utförare, rådgivare och beställare, dels i termer av utbildningsnivå som grundutbildning eller vidareutbildning. På Vindeln Folkhögskola ges exempelvis ett slags ”preparandutbildning” i byggnadsvård med praktiska moment för fortsatta studier eller arbete inom fältet. Tidigare kvalificerade yrkesutbildningar och kunskapslyftsutbildningar med inriktning mot byggnadsvård, som numera avvecklats, har också haft denna otydlighet i kvalifikationsnivå, huruvida utbildningsdeltagare utan förkunskapskrav får erforderlig kompetens för att arbeta hantverksmässigt eller konsultativt inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer. I kartläggningen har byggnadsvårdsutbildningarna, med denna reservation, sorterats bland hantverksutbildningar.

Samtal om kompetensbehov under 14 dialogseminarier

Hantverkslaboratoriet har genomfört 14 dialogseminarier runt om i landet med syftet att, dels informera om Hantverkslaboratoriet, dels att bjuda in till diskussion om kunskapsituationen inom fältet kulturmiljöns hantverk. Seminarierna har inte genomförts med avseende på projektet KKBM i huvudsak. Anledningen till att seminarierna behandlas som en del av omvärldsanalysen är att frågor som direkt berör projektet KKBM har diskuterats med 320 yrkesfolk verksamma inom det aktuella arbetsfältet och konstruktiva och relevanta förslag har formulerats som kan och bör kunna nyttiggöras.

Yrkesverksamma inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer i landets 21 län sammankallades på 14 platser från Jokkmokk i norr till Helsingborg i söder:

5 nov	Kalmar & Jönköping, Eksjö Krusagården i samarbete med Byggnadsvård Qvarnarp
9 nov	Örebro & Värmland, Karlstad i samarbete med Värmlands museum
12 nov	Västra Götaland & Halland, Lerum i samarbete med Byggnadsvård Nääs
18 nov	Skåne, Helsingborg i samarbete med Fredriksdals museum
19 nov	Blekinge & Kronoberg, Karlskrona Hubendickska huset i samarbete med Fortifikationsverket
23 nov	Gotland, Visby i samarbete med Gotlands museum
24 nov	Stockholm, i samarbete med Skansen och Statens Fastighetsverk
25 nov	Uppsala & Västmanland, Västerås i samarbete med Västmanlands museum
26 nov	Sörmland & Östergötland, Julita i samarbete med Nordiska museet
2 dec	Dalarna, Leksand i samarbete med Stiftelsen Hantverk och utbildning
3 dec	Gävleborg, Gävle i samarbete med Läns museet Gävleborg
7 dec	Jämtland & Västernorrland, Östersund i samarbete med Jamtli
10 dec	Västerbotten & Norrbotten, Jokkmokk i samarbete med Ájtte
21 jan	Västerbotten, Umeå i samarbete med Västerbottens museum

Totalt har ca 2400 utskick av inbjudningar gjorts, vilket resulterat i en motsvarande kontaktkatalog. Denna katalog har utnyttjats i utskicket till webbenkät. Huvuddelen av kontakterna är hantverkare, företag och materialproducenter inom kulturmiljöns hantverk. Utbildningsinstitutioner, länsstyrelsernas kultur- och naturvårdsenheter, hemslöjdskonsulenter, byggnadsvårdscentra, besökssträdgårdar, läns museerna, stiftelsen m fl har också bjudits in att medverka.

Totalt har dialogseminarierna samlat ca 320 personer. I snitt har 23 personer medverkat vid varje tillfälle, med flest deltagare i Stockholm som samlade 38 personer respektive Gotland där 14 personer medverkade.

Huvuddelen av deltagarna var hantverkare eller utförare inom fälten bygghantverk, landskapsvård och trädgårdsarbete. Den alltigenom dominerande frågan, som återspeglar deltagarnas kompetens, har varit bygghantverk, byggnadsvård och restaurering. Landskapsvårdsfältet har varit mindre men kontinuerligt representerat, medan trädgårdstemat i huvudsak har representerats i storstadsregionernas seminarier.

Deltagarna har grovt delats in i följande kategorier (antal personer):

Hantverkare och entreprenörer	171
Varav bygghantverkare	(116)
Varav målare	(18)
Varav landskaps- eller trädgårdsarbetare	(37)
Materialproducenter	8
Konsulter	25
Beställare	14
Myndighet	71
Övriga	31

Seminarierna har genomförts under en halvdag, förmiddag eller eftermiddag. Grupparbetena har varit huvudnumret. Beroende på antalet deltagare har antingen två eller tre grupper formerats. När antalet deltagare med kompetens och inriktning mot landskapsfrågor och trädgårdsfrågor varit tillräckligt många så har en grupp formerats kring dessa teman. De huvudsakliga frågeteman som varje grupparbete kretsat kring är:

1. Kunskapssituationen
2. Materialförsörjningen
3. Förslag på projekt
4. Nätverk och samarbete

Den sammanställda dokumentationen från dialogseminarierna ger en generell bild av hur deltagarna på seminarierna bedömer att kunskapsläget ser ut över landet. Deltagarna har också gett sin syn på behovet av kunskapsuppbyggnad och fortbildning för sin egen del och branschen. Även strukturella problem inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer har diskuterats. Minnesanteckningarna och analysen från dialogseminarierna finns sammanställda i en särskild rapport. Här presenteras ett urval av materialet som vi bedömer har beröring till projektet KKBMs syfte. Dokumentationen från Stockholms län finns i förkortad version som bilaga 2 till den här utredningen.

2. TIDIGARE UTREDNINGAR OCH FORSKNING

Kompetens inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer

Tradition och byggproduktion 1996

Att behovet av fortbildning varit stort i branschen länge förstår man när man läser om projektet Tradition och byggproduktion i *"Gammal kunskap för nutida byggande. Tradition och byggproduktion. Slutrapport 1996."*. Projektet inleddes 1996 och det första årets verksamhet sammanfattades i slutrapporten med förslag på insatser för framtiden. Jämför deras slutsatser av behov här nedan med de som presenteras i den här rapporten!

Under Riksantikvarieämbetes program "Tradition och byggproduktion" 1996 genomfördes 70 st projekt runt om i landet (projektet fortsatte i mindre skala fram till 2001) i slutrapporten från 1996 års verksamhet pekar man på fyra strategier för fortsatta insatser. De är: kunskapsinsamling, kunskapsspridning, materialförsörjning och utbildning och kvalitetskrav. Här lyfter man fram att det behövs dokumentation av traditionsburen kunskap, nätverk och öppna restaureringar, ny materialhandbok om traditionella material, databaser, materialdepåer, vidareutbildning och certifieringar/behörighetsintyg.

Riksantikvarieämbetets kunskapsstrategier 2007

I Riksantikvarieämbetets redovisning av kunskapsstrategier för sitt verksamhetsområde *"Redovisning av uppdraget att utarbeta kunskapsstrategier för Riksantikvarieämbetet. (Ku2007/2258KR)"* från 2007 så lyfts, som den sista av tre punkter, behovet att jobba med lednings-, organisations- och förvaltningsfrågor som berör kulturarvet. Man lyfter fram flera av de områden som det nu aktuella projektet också berör:

"Kulturmiljöområdet har behov av att utveckla bättre styrmedel och metoder, varför kunskapsuppbyggnad behövs om ledning, organisation och förvaltning samt mer uppföljning och utvärdering av effekterna av kulturmiljöarbetet och den lagstiftning som reglerar arbetet. Även arbetsformer för dialog och utvecklad samverkan behövs."

I det andra målet lyfts också behovet av att visa kulturmiljövårdens roll i omställningen till ett hållbart samhälle fram.

Hantverkslaboratoriets utredningar 2009

I och med utredningar som genomfördes 2009 införs starten av Hantverkslaboratoriet så genomfördes bland andra kartläggningen: *"Modellutveckling för ett laborativt och nätverksbaserat arbetsätt"* av Bosse Lagerquist. I utredningen lyfts bland annat information om problem och erfarenheter i samband med konkreta insatser inom kulturmiljövården samlats in med hjälp av intervjuer med 18 av landets 21 kulturmiljöenheter. Även behov av konkreta insatser utifrån det egna länets perspektiv kartlades.

Särskilda problemområden som pekades ut var: *puts, traditionellt byggnadsmålari, stenarbeten, plåttak utförda i äldre tekniker, 1900-talets byggmaterial och trädgårdshistoria* samt brist på kompetens hos de som leder restaureringsarbeten. I alla län som besökts konstateras att de hantverkare som har kunskaper i traditionella hantverk till övervägande delen är organiserade som enmans- och fåmansföretag. Denna grupp hantverkare består av antingen äldre män som inte jobbar heltid med

byggnadsvårdsinsatser eller små företag som utför jobb över stora geografiska områden. Vilket innebär att de inte alltid finns tillgängliga i länet när deras kunskaper behövs.

När det gäller skötsel av historiska parker- och trädgårdar så har förutsättningarna försämrats de senaste decennierna. Medan det inom landskapsvården så ser det bättre ut. Inom vissa län är inte behovet av landskapsvårdare så stort eftersom att bönderna är så duktiga.

Förslag på insatser som man vill se för att förbättra situationen var: *en HusAMA för hantverkliga procedurer, utbildning i traditionella bygghantverk till exempel inom gymnasieprogrammet samt att tillämpa gesäll- och mästarprover för att kunna påvisa reell kompetens. Utveckla metoder för kunskapsöverföring och ta fram lägsta godtagbara standard för statusen på parker och trädgårdar vid bevarande och restaurering.*

Situationen i länen redovisas i korthet var för sig i rapporten. Om Stockholm sammanfattas läget så här:

”Stockholms län skiljer sig drastiskt från övriga på så sätt att en fungerande marknad för byggnadsvård och antikvarisk verksamhet har utvecklats. Detta märks inte minst på antalet certifierades sakkunniga kontrollanter av kulturvården: av 45 stycken är 26 verksamma i Stockholm. Varje egenföretagande antikvarie eller arkitektföretag har ett stabilt nätverk av hantverkare. Situationella behov av hantverkare löser sig ofta genom att äldre tiders arbetsvandringar sker i förnyad form där byggare från Dalarna och Hälsingland gärna söker sig till Stockholm för arbete.”

Kunskapsuppbyggnad kring det kyrkliga kulturarvet

I forsknings- och utbildningsrapporten *”Kunskapsuppbyggnad kring kyrkomiljöerna som kulturarv. Rapport 2009-09-21”* av Karin Hermerén så analyserar Riksantikvarieämbetet behovet av fortsatt kunskapsuppbyggnad kring kyrkomiljöerna som kulturarv. Ansvarsfördelningen som den ser ut idag uppkom efter år 2000, då Svenska kyrkan skildes från staten. Riksantikvarieämbetet ville därför kartlägga hur separationen gått och hur kunskapsuppbyggnaden skulle kunna organiseras framöver. Tre fokusområden var utgångspunkt för utredningen: *”i vilka avseenden kunskapsökandet kring kyrkomiljöerna som kulturarv behöver breddas, behov av kunskapsunderlag för myndigheter inom kulturmiljöområdet samt modell för och organisation av framtida kunskapsuppbyggnad.”*

I arbetet med utredningen genomfördes ca 50 intervjuer med *”representanter för olika erfarenheter av kyrkomiljöerna som kulturarv, på nationell, regional och lokal nivå”*. Där utöver arrangerades ett tiotal dialogmöten.

Det resulterade i att tre fokusområden där kunskapsbehov förelåg ställdes upp: *fysisk förvaltning, lagstiftning och regelverk samt samhällsvetenskap/humaniora/teologi.*

Utredningen tar upp många strategiska problem vad gäller kontakten med myndigheter, nationellsamordning, arkivhållning och publicering av fakta i till exempel bebyggelseregistret.

Frågan om vilken typ av kunskaper som behövs berörs däremot inte. Inte heller vilken typ av kompetens som behövs för att kunna förvalta kyrkans byggnader och miljöer. Det konstateras dock att:

”Genom den kyrkoantikvariska ersättningen har Svenska kyrkan skaffat mer antikvarisk och byggnadsteknisk sakkunskap. Inom både Svenska kyrkan och bland handläggare vid länsstyrelserna och de regionala museerna finns ett stort behov av varierad (och utökad) kunskap för tillståndsärenden och antikvarisk kontroll, exempelvis beträffande teknik, material och kulturhistoria. Inom vissa områden saknas kompetens, oftast vad gäller konservering, orglar, materialkunskap, inventarier och kyrkogårdens

naturmiljö. Här finns en önskan om samordning genom nationella projekt. Samverkan är överlag en förutsättning för exempelvis församlingar att få tillgång till behövlig kompetens.

Med möjlighet att söka kyrkoantikvarisk ersättning över regionala gränser skulle en typ av kompetenshöjning kunna ske som i dagsläget inte lika enkelt kan genomföras. Det skulle också vara möjligt att använda kyrkan som regionalt kunskapscentrum genom att bygga upp hantverkskompetens kring exempelvis medeltida tekniker, kunskap om material och metoder; kunskap som är viktig även i ett nationellt perspektiv.”

Utredaren pekar på behovet av nätverk inom kyrkan för att lyfta fram frågor som exempelvis fysisk förvaltning och få en bättre nationell överblick. Också att samordna databaser och att samverka med andra aktörer tas upp som viktigt i framtiden.

Den slutliga konklusionen pekar också ut behovet av utbildning för den fysiska förvaltningens aktörer:

“För att underlätta arbetet med den fysiska förvaltningen behövs kontinuerlig utbildning på bred basis och av praktisk karaktär i samverkan med olika intressenter. Därför föreslås nätverk som samarbetsform, där nya relationer kan tillkomma och tidigare relationer upphöra, utan att nätverket påverkas. Ett nätverk är användarstyrt, det gör nytta när och där det behövs.”

Kompetens hos bygghantverkare, trädgårdshantverkare, landskapsvårdare, antikvarier och konservatorer

Gymnasieskolan

Hösten 2011 så införs en ny form för gymnasieskolan. I den gymnasieutredning som föregick beslutet om förändringarna, *“Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola”*, konstaterar utredaren Anita Ferm att det saknas forskning vad gäller kompetensläget generellt för de elever som genomgått gymnasieskolan. Det vill säga de förändringar av gymnasieskolan som nu föreslås är inte grundade i ett kartlagt behov när det gäller vilken kompetens utbildningen ger.

Vidare så lyfter utredningen fram att samverkan mellan gymnasieskolan och näringslivet bör stärkas för att ge, inte minst yrkesutbildningarna, ett lättare steg in i arbetslivet. Utredaren föreslår att det ska införas yrkesprogram och studieförberedandeprogram. Men slår samtidigt fast att båda dessa program bör ge grundläggande högskolebehörighet för att inte skapa ”återvändsgränder”.

Utredningen hanterar inte frågan om *vad* eleverna lär sig inom yrkesutbildningarna. Däremot så lyfts problemet att det inte finns någon nationellt formerad samordning med yrkesbranscherna. Utredaren föreslår därför att det ska bildas olika utbildningsråd som ska bistå utbildningsdepartementet med att fylla de olika yrkesprogrammen med relevant innehåll samt hjälpa till att ta fram relevanta examenskriterier. Examenskriterier för den nya gymnasieskolan finns nu framtagna och är tillsammans med ämnesplaner tillgängliga på skolverket.se.

I *“Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. Prop. 2009/10:165”* beskrivs tanken med yrkesprogrammen närmare. En skillnad, jämfört med vad ovan nämnda gymnasieutredningen rekommenderade, är att yrkesprogrammen inte ska ge högskolekompetens. Alla elever som går yrkesprogrammen ska dock erbjudas möjligheten att läsa de ämnen som behövs för att få högskolebehörighet.

Gesäll- och mästarprover

I utredningen *“Gesäll- & Mästarutbildningar och provbestämmelser”*, vilken även den är en utredningsrapport för Hantverkslaboratoriet, tittar utredaren Nils-Eric Anderson på möjligheten att

genom gesäll- och mästarprover validera och visa på skillnader i reella kunskaper. Möjligheten erbjuds idag men de provbestämmelser som finns är enligt utredaren idag otidsenliga.

”För att få Gesällbrev genomförs först den utbildning och praktik som krävs i yrket och som är fastställd av branschen. Därefter avläggs ett Gesällprov, enligt branschens fastställda krav. Gesällbrev finns för närvarande inom 80 stycken olika yrken i Sverige. Inom byggyrken finns gesällbrev för murare, byggnadsplåtslagare, glastekniker, kakelugnsmakare och målare.”

Hantverksyrkena inom byggsektorn har blivit mycket mer differentierad med allt från nyproduktion med färdiga element till småhusbyggande av trä. Genom att ta fram provbestämmelser som svarar mot kulturmiljövårdens behov så skulle ett gesäll- eller mästarbrev tydligare kunna användas som ett valideringsverktyg vid restaureringsprojekt.

I utredningen berörs även de problem som finns i byggsektorn generellt. (Vilka lyfts fram i utredningar som ”Skärpning gubbar” och ”Sega gubbar”. Se här nedan.) Kvalitets- och lönsamhetsproblem som enligt N-E Andersson huvudsakligen beror på att den hantverkskunskap, erfarenhet och kunskaper att leda byggen plats idag inte uppmärksammas överhuvudtaget. En av flera viktiga kunskaper en platschef bör ha är hur man faktiskt bygger. Det vill säga att förstå hantverkarens roll och förutsättningar och vilken påverkan detta ger på resultatet. Hur ser en normal arbetsdag ut och hur får man jobbet att flyta på. En viktig bas för att rekrytera arbetsledare och platschefer nu och i framtiden ligger enligt utredaren bland hantverkarna. Genom väl utarbetade gesäll- och mästarbrev skulle den typen av kunskaper kunna valideras och identifieras på byggarbetsplatsen. Det finns också stora fördelar med att använda ett redan känt och respekterat system. För den enskilde hantverkaren ger det också en möjlig karriärväg och drivkraft för att utveckla sig och sina kunskaper.

Hantverkslaboratoriet arbetar tillsammans med Stiftelsen Hantverk & Utbildning i Leksand, där gesäll- och mästarbrevutfärdas, för att se över gesäll- och mästarbrevs bestämmelserna. Kontakt etablerades 2008 med Sveriges Murnings- och Putsentreprenörförening (SPEF). Som ett första steg ser man nu över de befintliga mästarbrev för murare och hur de skulle kunna uppdateras för att bättre vara en indikator på de kunskaper som en murare behöver idag. Arbetet pågår för fullt.

Utredningar inom byggbranschen

Flera av undersökningar har genomförts under 2000-talet tar upp frågor som kvalitet, framtida utmaningar och behov, kunskapsläget och likande inom byggsektorn alla med syftet att komma bort från ”byggfusket” och förtroendeproblemen som finns. Svenska Byggnadsarbetarförbundet i samarbete med Institutionen för arbetsvetenskap vid Luleå Tekniska Universitet drev 2008 projektet ”*Det goda byggnadsarbetet*”. Där identifierades fyra områden som ansågs skulle påverka byggsektorn mest i framtiden: *generationsskiftet, internationaliseringen, industrialiseringen och den fackliga omstruktureringen*. Projektet konstaterar att det är en internationell marknad både vad gäller byggenas geografiska lägen, konkurrenternas och arbetskraftens ursprung framöver. När det gäller det goda byggnadsarbetet så konstateras att det kommer att vara ett stort behov av nyrekrytering av byggnadsarbetare i framtiden. Efterfrågan kommer att vara större än antalet som idag utbildas inom gymnasiet. Frågor som behovet av differentierad kunskap inom byggarbetarkollektivet, behovet av kunskaper om hållbart byggande eller kompetens för att konvertera befintlig bebyggelse för framtiden berörs ej som de viktigaste utmaningarna för framtiden.

Bygghögskolekommitténs betänkande ”*Skärpning Gubbar*”, Bygghögskolekommittén 2002, tar man upp utbildningsfrågor som rör byggsektorn.

"Skärpning gubbar" behandlar i ett kapitel frågan om byggfel och byggfusk. Där poängteras det personliga ansvaret under en egen rubrik. Där konstateras att det även förekommer fel som inte grundar sig i dålig projektering utan beror på rent slarv eller brist på personlig ansvarskänsla för det jobb som utförs. Frågan om de byggnadsarbetare som monterar lister "fel" har kunskaperna och insikterna om hur olika tekniska lösningar är tänkta att fungera. Behovet av utbildningar i byggfysik och exempelvis byggfukt för byggnadsarbetare berörs inte. Det vill säga utredningen tar inte reda på om byggnadsarbetarna har de "verktyg" som behövs i form av kunskapen för att inte "fuska". I gymnasieutredningen *"Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola"* (som beskrivs här ovan) konstaterades att det inte finns någon kartläggning av vad eleverna har för kunskaper efter genomgången gymnasium. Det konstateras dessutom i "Skärpning gubbar" att byggsektorn har en generellt låg utbildningsnivå. Enligt en LO-rapport om arbetsmarknads- och bostadspolitik som togs fram till Byggnads kongress 2002 på konstateras att av de yrkesverksamma i byggsektorn då hade 2002 ca 8% eftergymnasial utbildning jämfört med 28% för arbetsmarknaden som helhet. Än mer anmärkningsvärt är dock att byggsektorn dessutom får minst fortbildning på arbetstid av alla på arbetsmarknaden. Byggnadsarbetare hade 2002 0,3 arbetsdagar per år för fortbildning. Bygghögskolekommissionen konstaterar i sin bedömning av utbildnings- och forskningsläget inom sektorn att byggsektorn av tradition är förändringsobenägen och att mycket forskning och kunskap som finns är *"fragmenterad, svåråtkomlig och överblickbar"*.

"Det är tveksamt om byggbranschen själv uppfattar sig som den kunskapsintensiva branschen med behov av att löpande följa kunskapsutvecklingen som den egentligen borde vara."

I Statskontorets rapport *"Sega Gubbar"* från 2009, vilken är en uppföljning av "Skärpning gubbar" görs en uppföljning av bedömningen av utbildnings- och forskningsläget. Där lyfts branschens konjunkturkänslighet i relation till utbildningsinsatser som genomförs och en försämrad möjligheten att få lärlingsplats. Det konstateras också att det kan bli problematiskt om de elever som genomgått den nya gymnasieskolan inte har högskolekompetens och går ut i en lågkonjunktur. Då är deras valmöjligheter få och risken är stor att de byter bransch.

Inte i någon av ovan nämnda utredningar tas frågor upp som berör arbete med eller kompetensen kring hur man förhåller sig till det befintliga byggnadsbeståndet eller kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Trädgård och landskapsvård

Generellt så är utredningar och rapporter som beskriver kompetensläget vad gäller det "gröna kulturarvet" få. I och med kartläggningarna inför starten av Hantverkslaboratoriet så genomfördes även två utredningar om kulturmiljövårdens gröna sida. En om historiskt trädgårdshantverk och en om landskapsvården.

I utredningen *"Hantverkslaboratorium - Kunskapsstöd och kvalitetssäkring inom landskapsvården"* som återfinns i den samlade utredningsrapporten *"Kunskapsstöd och kvalitetssäkring inom byggnadsvården, landskapsvården och den hortikulturellt inriktade kulturmiljövården"* från 2009, lyfter Bo Magnusson bland annat frågan om hur kunskapsläget inom landskapsvården ser ut idag. Han delar in landskapsvårdens kunskapsbank i fem olika grupper. Det är kunskapen om *landskapselementens materialegenskaper, redskap, tekniker, det levande materialet* och *kunskapen om när och hur de övriga kunskaperna ska tillämpas*.

Det konstateras att tidigare byggde traderingen av dessa kunskaper på andra sociala, ekonomiska och kulturella sammanhang än vi har i samhället idag. Därför måste vi hitta både nya former kunskapsöverföringen och skapa andra förutsättningar för att dessa kunskaper ska utövas. En

yrkeskår med dessa kompetenser formeras därför nu långsamt. Utredningen pekar på omfattande brister i uppföljningar och utvärderingar av de landskapsvårdande insatser som utförs över landet av olika myndigheter och aktörer. En samlad bild av kunskapsläget saknas och en överblick av kunskapsläget på ett nationellt plan behövs.

I utredningen *”Trädgårdshantverkets plats och utvecklingspotential i Hantverkslaboratoriet inom ramen för den hortikulturella inriktade kulturmiljövården”*, vilken också den ingår i utredningsrapporten *”Kunskapsstöd och kvalitetssäkring inom byggnadsvården, landskapsvården och den hortikulturellt inriktade kulturmiljövården”* från 2009, tecknar Pierre Nestlog bilden av forskningsläget vad gäller historisk trädgårdsskötsel. Utredningen pekar på en rad insatsområden där trädgårdshantverkets status och kunskapsläge behöver kartläggas. Det finns behov av grundläggande insatser och utbildningar bland de kompetenser som jobbar med kulturhistoriska miljöer. Det finns också ett stort behov av att samla in känd kunskap tillsammans med en hel del grundforskning inom detta fält:

”Ett problem i detta sammanhang är dock att kunskaper kan saknas om vad som kännetecknar ett skickligt utfört hortikulturellt hantverk i förhållande till önskad kvalitet för och i olika typer av objekt och anläggningar från olika tids- och stilepoker. Anledningen till att kunskaper har gått förlorade har troligtvis flera orsaker. Vi har tappat äldre generationers kunskaper och förmågor kring det kvalitetsgivande hantverket på grund av hårda krav på förenkling och rationalisering av odlings- och skötselarbetet under de senaste 50 åren. Numera kan vi ha svårt att förstå och beskriva detta kvalitetsbortfall, men det beskrivs ofta känslomässigt genom en önskan om att den genuine och mångkunnige trädgårdsmästaren skall återuppstå och ge de numera ofta utslätade gröna miljöerna färg och kvalitet.”

Antikvarier och konservatorer

I Högskoleverkets kvalitetsgranskning från 2008, *”Granskning av utbildningarna inom kulturvård och ABM-området: Nationell bild, Rapport 2008:45 R”*, av utbildningar på grund-, avancerad- och forskarnivå av utbildningar inom arkiv- vetenskap, arkiv- och informationsvetenskap, biblioteks- och informations- vetenskap, museologi, museistudier, musei- och kulturarvsvetenskap (ABM) samt kulturvård, redovisas utbildningarna vid Högskolan Gotland och Göteborgs universitet som de enda antikvarieutbildningarna i landet. Det konstateras också att det vid Göteborgs universitet finns landets enda forskarutbildning i kulturvård.

Inom konservatorsfältet så finns förutom de två utbildningar som tagits upp i den här sammanställningen även ett föremålsantikvarisktprogram som hanterar konservering av föremål.

3. KARTLÄGGNING AV BEFINTLIGT UTBILDNINGSBUD

BYGGHANTVERKSYRKEN

Grundutbildning

Gymnasieutbildning

I dagens gymnasiesystem är alla program treåriga och ger grundläggande högskolebehörighet. Efter genomgått gymnasium återstår för de flesta hantverksyrken en lärlingsperiod för att erhålla ett yrkesbevis. Yrkesbevis utfärdas av olika yrkesnämnder där Byggnadsindustrins yrkesnämnd (BYN) innefattar 17 yrken, exempelvis träarbetare, murare, stenmontörer och betongarbetare. Därutöver så har till exempel målare och byggnadsplåtslagare egna yrkesnämnder. För att erhålla yrkesbevis som exempelvis träarbetare erfordras normalt 6 800 utbildningstimmar och, varav 4 300 utgör en lärlingstid på en arbetsplats (5800 för vuxenutbildningar).

Gymnasieutbildningarna inom byggämnen är till sin karaktär huvudsakligen inriktade mot nyproduktion inom byggsektorn. Ämnen som tar upp ROT-arbeten förekommer. Däremot finns inte någon inriktning mot frågor som berör kulturhistoriska byggnader och miljöer.

I hantverksprogrammet finns däremot kurser som exempelvis tar upp kulturhistoria, hantverkshistoria och hantverkskunskap.

Hösten 2011 börjar de första eleverna i *den nya gymnasieskolan*. Förändringarna beskrivs i propositionen *"Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. Prop. 2009/10:165"*. De stora huvuddragen i förändringarna är att

- Det införs två nya examina: en högskoleförberedande examen och en yrkesexamen. De som går yrkesprogrammen ska erbjudas möjligheten att skaffa sig högskolebehörighet.
- Det lokala friutrymmet, till exempel möjligheten att starta lokala kurser och specialutformade program, kommer att stramas upp.
- På yrkesprogrammen minskar tiden för allmän teori, i stället ökar tiden för yrkesämnen.
- Det införs nya program. De som berör byggande och förvaltning är: bygg- och anläggningsprogrammet, el- och energiprogrammet, hantverksprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet.

- Inom *bygg- och anläggningsprogrammet* kan man välja inriktningarna: anläggningsfordon, husbyggnad, mark och anläggning, måleri samt plåtslageri.
- Inom *el- och energiprogrammet* kan man bl a välja inriktningarna: elteknik och energiteknik.
- Inom *hantverksprogrammet* kan man bl a välja inriktningarna: finsnickeri och övriga hantverk.
- Inom *VVS- och fastighetsprogrammet* kan man läsa inriktningarna: fastighet, kyl- och värmepumpsteknik, ventilationsteknik och VVS.

Därutöver finns möjligheten att i stället för utbildning på en gymnasieskola gå en arbetsplatsförlagd lärlingsutbildning på gymnasienivå vilken ger en lärlingsexamen.

Byggprogrammet – inriktning husbyggnad och hantverksprogrammet – inriktning trä och design, Trägymsnasiet i Ljusdal

Trägymsnasiet i Ljusdal är ett friskolegymnasium med byggnadsvård i det ordinarie kursutbudet. Frigymnasiet lär ut grunderna i olika äldre hantverkstekniker så som finsnickeri, timring, timmerlagning och äldre målningstekniker. Därutöver går man igenom renovering av äldre inredningar, fönster och dörrar samt komplettering och nytillverkning. Gymnasiet ger grundläggande högskolebehörighet.

Smide, 180 hp, Mittuniversitetet Kramfors

En smidesutbildning som omfattar bruksmide, verktygsmide, beslagsmide, konstsmide, gjutning, svetsning, lödning och skärpning, plåt och bänkarbete. Utöver hantverksämnena så utbildas studenterna även i formlära, konstnärligträning och konsthantverkets teori och historia.. Utbildningen kan genomföras på 2 eller 3 år. Förkunskaper krävs ej, däremot genomförs ett arbetsprov. Det krävs grundläggande behörighet för högskolestudier.

Utbildning i traditionellt inrednings- och byggnadssnickeri 180 hp, Mittuniversitetet Kramfors

Utbildningen ger praktiska kunskaper om traditionella snickeritekniker tillsammans med teoretiska kunskaper om bebyggelsehistoria och hantverkets historia. Utbildningen kan genomföras på 2 eller 3 år. Förkunskaper krävs ej, däremot genomförs ett arbetsprov. Det krävs grundläggande behörighet för högskolestudier.

Fönsterhantverkare

Fönsterhantverkare är en ny form av yrkesutbildning som kombinerar moment ur olika äldre hantverksområden. Tillexempel: glasmästeri, måleri och snickeri.

Utbildningen hålls idag i Finland (tidigare i Ystad) på Byggnadsapoteket i Billnäs och bekostas av en kursavgift. Utbildningen omfattar 16 veckor + slutarbete. Det finns inte några förkunskapskrav.

Lärlingsutbildning för vuxna, Stiftelsen hantverk och utbildning, Leksand

För yrken som är så små att det inte är möjligt att hålla utbildningar finns sedan 2008 hos stiftelsen Hantverk och utbildning (på uppdrag av Sveriges Hantverksråd) möjlighet att under ca 2 år som lärling lära sig att utöva dessa hantverk. Efter lärlingsutbildningen utfärdas ett yrkesbevis.

Byggnadsvård – renovera varsamt, 1 år, Vindelns Folkhögskola

En allmänt orienterad utbildning på ett år i ämnen som berör byggnadsvård, hållbartbyggande och återbruk av material. Är tänkt som en grund för t ex byggnadsantikvarieutbildningen.

Kandidatutbildning i byggnadsvård, 180 hp, Mittuniversitetet Kramfors

En nystartad utbildning som vill ge kunskaper om byggnadsvårdsfältet i stort, och entreprenörkunskaper med specialisering mot in- och utvändiga snickerier. Det krävs grundläggande behörighet för högskolestudier.

Dalarnas Timringsutbildning, 400 yh-poäng, Sjöviks folkhögskola

Utbildningen är hantverksinriktad med timrings- och trähantverk som grund. Därutöver ingår kurser i bebyggelsehistoria och restaurering av timmerstommar. Inga särskilda förkunskapskrav men betyg, tidigare utbildningar och yrkeserfarenhet bedöms.

Vidareutbildning

Bygghantverksprogrammet, 180 hp, Göteborgs universitet (Dacapo)

Bygghantverksprogrammet är en högskoleutbildning i traditionella hantverkstekniker. Man kan välja mellan inriktningarna träbyggande och mureri. Utbildningen kan genomföras på 2 eller 3 år. Förkunskaper krävs samt ett praktisktintagningsprov. Det behövs grundläggande behörighet för högskolestudier.

Måleridesign, 2 år, i dekorativt måleri, Palm Fine Arts, Norrköping

En kompletterande utbildning i dekorativ design för målare med yrkesbevis eller traditionell målargesäll. Utbildningen ger kunskaper som spänner från det traditionella, dekorativa måleriet till design och moderna tekniker.

Traditionellt byggnadsmåleri I, fristående kurs, 30 hp, Göteborgs universitet (Dacapo)

En vidareutbildning för målare erbjuds sedan januari 2011 i traditionellt måleri. Utbildningen ska ge kunskaper om traditionella material och tekniker i det omfattande arbetet med att underhålla, vårda och utveckla befintliga byggnader från olika tidsepoker. Förkunskaper krävs samt grundläggande behörighet för högskolestudier.

Traditionellt byggnadsmåleri II, fristående kurs, 30 hp, Göteborgs universitet (Dacapo)

Kursen ska fördjupa utbildningen i traditionellt byggnadsmåleri. Förkunskaper krävs samt grundläggande behörighet för högskolestudier.

Ombyggnad och renovering för bygghantverkare, 200 yh-poäng, Nässjö kommun Yrkeshögskolan

Utbildningen ger helhetskunskaper om vad som är kvalitet i en byggnad. Den behandlar främst 1900-talets bebyggelse och är inte en byggnadsvårdsutbildning men ger kunskaper om vad som är typiskt för olika tider. Kulturhistoriska kvaliteter är en av flera aspekter som lyfts fram i befintliga byggnader. Andra är hållbarhet och inomhusklimat. Deltagarna ska ha genomgått byggprogrammet eller motsvarande. Den är även öppen för elektriker och andra installationsyrken.

Fortbildning och validering

Kurs i dekorativa målningstekniker, 4 dagar, Palm Fine Arts, Norrköping

Fortbildningskurs för yrkeslärare.

Fortbildningskurser för yrkesverksamma, Byggnadsvård Qvarnarp, Eksjö

Byggnadsvård Qvarnarp är en förening, bestående av hantverkare, konsulter och materialleverantörer, verksamma inom byggnadsvård i Kalmar och Jönköpings län. De arrangerar kurser för yrkesverksamma. Under 2011: färgsättning av byggnader, vävspänning, mura kakelugnar och glidgjutning av skorstenskanaler. För kurserna tas det ut en avgift.

Skandinaviska Färgskolan

Natural Colour Systems färgskola håller både kortkurser och företagskurser om färgsättning och kulörkunskap. Några kurser hanterar färgsättningar från olika tider och hur dessa tolkas i NCS-systemet. För kurserna tas ut en avgift och systemet bygger på att man går deras grundläggande

NCS-kurs. Kursutbudet vänder sig till alla som arbetar med färg. Därutöver behövs inte några förkunskaper.

Yrkesbevis och certifiering

Yrkesutbildningarna på gymnasienivå och några av de på universitetsnivå, ger *yrkesbevis* efter det att man jobbat in sina lärlingspoäng och avlagt ett teoretiskt prov.

Därutöver så finns det möjlighet för vissa yrkesgrupper att ta ett *gesäll och mästarbrev* genom att klara ett praktiskt och ett teoretiskt prov. (Se vidare under rubriken Gesäll- och mästarbrev)

Inom vissa yrken eller arbetsfält finns det certifieringar eller certifikat utöver yrkesbeviset. Till exempel certifikat för heta arbeten. Det finns inte något valideringssystem för hantverkare vad gäller kompetensnivå för kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Gesäll- och mästarbrev

Ett gesäll eller ett mästarbrev är en ett bevis på att hantverkaren genom praktiska och teoretiska prov visat att de har vissa kunskaper. Det är alltså ett system som anger hantverkarens realkompetens. Stiftelsen Hantverk & Utbildning i Leksand ansvarar för Gesäll & Mästarbrevshantering för hela Sverige på uppdrag av Sveriges Hantverksråd.

TRÄDGÅRD & LANDSKAPSVÅRD

Grundutbildning

Gymnasieskolan

En generell beskrivning av gymnasieskolan idag och de förändringar som genomförs hösten 2011 finns beskrivna i det här kapitlet under rubriken "Bygghantverksyrken".

Inom det nya naturbruksprogrammet erbjuds inriktningarna: djur, lantbruk, skog och trädgård. Inom programmet så finns möjligheten att läsa ämnet landskapsvård. Det finns kurser inom programmet som tar upp kulturhistoriska aspekter.

Trädgårdsmästare, park/kulturlandskap, 400 yh-poäng, Blekinge College och Yrkehögskola

Det här är en trädgårdsmästarutbildning i Blekinge som utöver trädgårdsmästarens grundkunskaper erbjuder kurser om kulturhistoria. Särskild högskolebehörighet och praktisk erfarenhet krävs.

Landskapsvården hantverk, 180 hp, Göteborgs universitet (Dacapo)

Landskapsvårdens hantverk är en yrkesinriktad utbildning för dig som vill arbeta som landskapsvårdare i kulturlandskapet, i bebyggelsenära miljöer och parkområden. Grundläggande högskolebehörighet tillsammans med antagningsprov krävs.

Trädgårdens hantverk och design, 180 hp, Göteborgs universitet (Dacapo)

Utbildningen ger kunskaper om odling, skötsel, anläggning och gestaltning av trädgårdar och parker. Kurser om trädgårdshistoria och trädgårdsdokumentation. Grundläggande högskolebehörighet krävs.

Trädgårdsskötare, 1 år, gymnasial yrkesutbildning, Komvux-Trädgårdsdax, Sunne

Utbildningen ger grundläggande kunskaper om odling, skötsel och förvaltning av trädgårdar. I utbildningen ingår det historiska perspektivet och en kurs i natur- och kulturmiljövård.

Vidareutbildning

Masterprogram i Kulturvård, 120 hp, Göteborgs universitet

Den generella masterutbildningen i kulturvård är öppen för studenter från programmet "Trädgårdens hantverk och design". Programmet ger kvalificerade kompetenser för arbete med kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Fortbildning och validering

Trädgård, park och landskap – historia och kulturarv, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp

På Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp finns en grupp organiserad kring forskning inom ämnesfältet "Trädgård, park och landskap – historia och kulturarv". De ger bland annat ut publikationer inom ämnesfältet.

Bevarande, vård och restaurering av historiska trädgårdsanläggningar, 15 hp, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp

Kursen ger kunskaper om frågor kring historisk trädgårdsskötsel med fokus på svenska förhållanden.

Kyrkogårdsförvaltning 15 hp, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp

Kursen tar upp frågan om kyrkogården som levande kulturarv och fysisk miljö.

Bebyggelsemiljöns gröna kulturarv, 15 hp, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp

Kursen ger kunskaper för att knyta samman kulturmiljövården med trädgårdarna.

Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp

Utöver längre program för bland andra landskapsarkitekter, landskapsingenjörer, hortonomer och agronomer erbjuds även kortare kurser inom landskaps-, trädgårds- och parkhistoria.

Agrarhistoria, Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala

Ett flertal kurser i ämnet agrarhistoria erbjuds på SLU i Uppsala. Landskapsanalys, fältkurs och landskapshistoria är några exempel.

Movium, centrum för stadens uterum, Alnarp

Förmedlar egen och andras forskning genom bland annat fortbildning. Kurserna omfattar till exempel kulturarv och turism, natursten i stadsmiljöer, stadsträd och natursten i kyrkogårdsmiljöer.

"Gröna körkortet"

Trädgårdsnäringens Centrala Yrkes Kommitté utfärdar yrkesbevis för kunskaper om grönytearbete och trädgårdsanläggning, även känt som "gröna körkortet". Yrkesbeviset redovisar inte kompetens för arbete med kulturhistoriska miljöer.

KONSERVATORER

Traditionellt var konservatorsyrket ett mer renodlat hantverksyrke som man lärde sig som lärling. Sedan 1985 så finns konservatorsutbildningen inom universitetet. Utbildningen är ansluten till de europeiska branschorganen E.C.C.O och ENcORE¹ vilket har gett yrkeskåren en jämnare kvalitetsnivå och arbetet sker enligt internationellt uppsatta riktlinjer. Innan den svenska utbildningen startade så hade Sverige reserverade platser vid utbildningen på Konstakademien i Köpenhamn.

Utbildningen har genom åren utbildat konservatorer med ett flertal olika inriktningar. Exempel på inriktningar är sten-, textil-, pappers- trä- och målerikonservering.

Grundutbildning

Konservatorsprogrammet, 180 hp, Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet

Utbildningen ger både teoretiska och praktiska kunskaper och färdigheter om hur man undersöker, vårdar och bevarar kulturföremålen. Utbildningen till konservator har flera inriktningar som går i en treårig cykel: papper/textil, arkeologiskt/kulturhistoriskt material och måleri.

Grundläggande högskolebehörighet och intagningsprov behövs.

Möbelkonservering, 180 hp Carl Malmsten Furniture Studies, Linköpings universitet

Utbildningen ger kunskaper om traditionella snickeritekniker och restaurering/konservering av äldre möbler. Grundläggande högskolebehörighet, intagningsprov, personligt brev och erfarenhet behövs.

Vidareutbildning

Konservatorsutbildningen är i sig en specialisering för de flesta då de väljer inriktning mot en viss materialgrupp eller objektstyp redan i grundutbildningen. En naturlig vidareutbildning därutöver blir därför ofta ett masterprogram där man fördjupar sig ytterligare. Många går internationella högskolekurser och masterprogram. I Sverige erbjuds:

Masterprogram, 120 hp, Göteborgs universitet

Programmet ger kvalificerade kompetenser för arbete med kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Fortbildning

Det finns inte några fortbildningskurser som ritkar sig enbart till konservatorer. Det anordnas dock föredrag, seminarier och konferenser där kunskapsutbyte och kompetenshöjning sker.

Konservatorer är också ofta välkomna på kurser och likande som i första hand riktar sig mot till exempel antikvarier och arkitekter.

ANTIKVARIER

---

¹ European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (E.C.C.O.): Professional Guidelines, III. Basic Requirements for Education in Conservation – Restoration och ENCoRE: Clarification of Conservation/Restoration Education at University Level or Recognized Equivalent (European network for Conservation – Restoration Education, 2001)

Grundutbildning

I Högskoleverkets utredning "Granskning av utbildningarna inom kulturvård och ABM-området: Nationell bild" från 2008 så redovisas utbildningarna på Högskolan Gotland och Göteborgs Universitet som landets två lärosäten som utbildar antikvarier. Båda kan leda till en kandidatexamen och kräver högskolebehörighet.

Byggnadsantikvarieprogrammet, 180 hp, Högskolan Gotland

Utbildningen ges i Liberal Education-modellen vilket ger möjlighet att blanda de obligatoriska kurserna med de som studenten väljer själv. Utbildningen fokuserar på att blanda teoretisk kunskap med praktiska moment.

Bebyggelseantikvarieprogrammet, 180 hp, Göteborgs Universitet

Utbildningen ger en bred kompetens inom det kulturvårdandefältets teoribildning och kunskapsfält. Kunskaper om olika historiska aspekter och synsätt ger förståelse och kunskap för att kunna jobba med frågor om bevarande, förvaltning och förändring av kulturmiljön. Utbildningen är tvärvetenskaplig och yrkesförberedande.

Vidareutbildning

Masterprogram i Kulturvård, 120 hp, Göteborgs Universitet

Programmet ger kvalificerade kompetenser för arbete med kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Nordmak, Nordiskt masterprogram i arkitektoniskt kulturarv

Programmet ges i samverkan mellan Helsingfors Tekniska Högskola, Arkitektur- och designhögskolan i Oslo, Kungliga Tekniska Högskolan i Köpenhamn, Arkitektskolen Århus, Göteborgs universitet. Utbildningen ska ge kunskaper om det existerande byggnadsbeståndet och hur det går att hitta lösningar för framtiden inom bevarande och förnyelse arbete.

Restaureringskonst, 60 hp, Mejan Arc, Advanced Studies in Urbanism, Kungliga Konsthögskolan i Stockholm.

Kursen ger spetskompetens inom restaurering till redan professionella inom området arkitektur och restaurering.

Byggnadsvård – vidareutbildning på halvfart, 60hp, Högskolan Gotland

Kursen är en påbyggnad för arkitekter, ingenjörer, byggnadsantikvarier m.fl, för att ge behörighet som antikvariskt sakkunnig enligt plan- och bygglagen.

Fortbildning och validering

Fristående kurser inom högskola och universitet

Vid ett flertal institutioner inom olika universitet så ges det fristående kurser inom kulturvårdande ämnen. En sammanställning av de som ges just nu finns i bilaga 1.

Skandinaviska Färgskolan

Natural Colour Systems färgskola håller både kortkurser och företagskurser om färgsättning och kulörkunskap. Några kurser hanterar färgsättningar från olika tider och hur dessa tolkas i NCS-systemet. För kurserna tas ut en avgift och systemet bygger på att man går deras grundläggande NCS-kurs. Kursutbudet vänder sig till alla som arbetar med färg. Därutöver behövs inte några förkunskaper.

Sakkunnig certifiering

Sakkunnig på varsamhet, enligt plan- och bygglagen, är en form av certifiering som används vid förändringar av en kulturhistoriskt värdefull byggnad, om myndigheten vid prövning av bygglov och bygganmälan anser att det behövs.

4. DIALOGSEMINARIER

Här följer en sammanfattning av den generella problembild som framkom på dialogseminarierna. Dokumentationen från Stockholms län finns i förkortad version som bilaga 2 till den här utredningen.

SITUATIONEN IDAG FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

Kulturmiljövårdens olika marknader

Inom fältet kulturmiljövård finns olika slags marknader där olika slags aktörer verkar. En grov klassificering kan vara

1. Det civila samhället med de intresserade privatpersonerna, de ideella föreningar, hembygdsrörelsen och dylika aktörer.
2. Kulturhantverk som understöds av bidrag eller verkar inom ramen för det offentliga arbete med kulturarv och kunskapsvård.
3. Hantverksproduktion som näringsliv och verksamhet, vilken lever av samhällets kommersiella efterfrågan.

Hantverk i näringslivet sköter vanligtvis kunskapsvård och trading så länge det finns en efterfrågan och tillräcklig betalningsvilja för produkterna. Kunskapsförvaltningen är helt avhängig efterfrågan.

Beställarkompetens

En återkommande problembeskrivning är beställarkompetensen. Goda beställare gynnar kunniga hantverkare och ett gott resultat. Under seminarierna framkom flera förslag på insatser som syftar till att höja beställarkompetensen, exempelvis; fortbildning, seminarier, råd och handledningar till upphandlingsunderlag, utveckling av nyckeltal för traditionella tekniker och material etcetera. Det finns många olika slags beställare och problemen skiljer sig åt.

Hantverkare och entreprenörer får uppgiften som beställare av material samt andra hantverkare och företag som underentreprenörer. Här finns ofta upparbetade och förtroendefulla relationer mellan aktörerna, men det finns brister i framförallt upphandling av material. Problemet är inte att man inte vet vad man vill ha, utan problemet är kompetensbristen att formulera kvalitetskrav.

Privatpersoner är en beställarkategori som många hantverkare och företag med specialisering mot traditionella hantverk arbetar mot. Det efterlyses fler insatser för att höja beställarkompetensen hos privatkunder. Svenska Byggnadsvårdsföreningens arbete, Byggnadsvård Qvarnarps och Byggnadsvård Nääs kursverksamhet lyfts fram som goda exempel.

Rådgivare och antikvariska myndigheter agerar ibland som beställarombud, eller bidrar med upphandlingsunderlag. Beställarkompetensen ser mycket olika ut.

Hos *bygggherrar och fastighetsförvaltare* ser beställarkompetensen olika ut i olika företag och förvaltningar. Men en dominerande uppfattning är att förvaltande funktioner främst bemannas av tekniker och ingenjörer utan kulturhistorisk kompetens; i västa fall utan kulturhistoriskt intresse. I Svenska kyrkans organisation är beställarna lekmän i församlingar och samfälligheter med ansvar att upphandla stora projekt. Beställarkompetensen inom trädgård är mycket eftersatt.

Lagen om offentlig upphandling (LOU)

Problemställningar förenade med upphandlingar enligt LOU har väckts av många konsulter och mindre företag. Offentliga beställare som lyder under kravet på LOU anses inte ha kompetens att utföra upphandlingarna på ett sätt som gynnar kvalitet och kulturhistoriska värden. Instrumentet är trubbigt och brister i beställarkompetens gör det än trubbigare. Man använder sällan referenser systematiskt, och även om företag kan ge relevanta referenser så finns ingen garanti att de enskilda individer eller underleverantörer som besitter aktuell kompetens kommer att arbeta i det nya projektet. Man kan inte peka ut personer och företag i upphandlingen, och det saknas certifieringar eller motsvarande att ställa som generella krav. Många småföretagare har också svårt att leva upp till de grundläggande kraven att producera och tillhandahålla kvalitetsplaner, miljöplaner, jämställdhetsplaner etcetera. Det handlar nödvändigtvis inte om att de små företagen inte arbetar medvetet med miljöfrågor, utan att de ska ha dokumentation och handlingsplaner enligt vissa formkonventioner. De små företagen saknar denna kompetens och administrativa överbyggnad, vilket naturligt gagnar de större företagen.

Hantverkarens situation och roller

Hantverkaren är en *outnyttjad resurs i projekteringsarbetet* och inom den antikvariska kontrollen. Man skulle kunna anlita en hantverkarkonsult som hjälper till med besiktningen. Besiktningar utförs idag av personer (som är välutbildade) men som ej kan bedöma hantverksarbeten. Hantverkarna vill ha hårda krav och diskutera lösningar så att de lär sig mer i varje situation. Att yrkesrollerna tar hjälp av varandra. Man vill ha dialog. Men då behövs baskunskaper om varandra yrkeskunskaper.

Man behöver se *hantverkarens roll som besiktigare och rådgivare/upplysare* mot kunderna. De flesta privatpersoner rådfrågar främst den hantverkare som de väljer att anlita. Det är ofta den kontakt som privatpersoner först får med någon professionell byggare (och kanske den enda) kontakt med när de planerar att bygga om och renovera. Hantverkarens synsätt och kunskaper får ofta väldigt stor inverkan på resultatet och deras råd som yrkesmän väger tungt för kunden. Denna roll är inte framlyft när kompetensbehov och kunskaper för utförarsidan diskuteras.

Specialkompetenser

Det är svårt att få betalt för specialkunskaper. Det finns problem med lagen om offentlig upphandling, instegs problem, ramavtal och avgifter. Vem ställer kraven på beställarens kompetensnivå?

Det finns inte några anställningar för de som har specialkompetenser. De måste bli egna företagare även om de egentligen inte klara att driva företag. Det blir problematiskt på flera sätt. Det finns inte någon "mentor" eller yrkeskollegor inom samma skrå. Vilket gör det svårt att hålla hög kompetensnivå.

Låg medvetenhet om äldre byggnader och kulturhistoriskt värde

Inom några hantverksyrken lyfts bristen på kompetens om frågor som berör befintligbebyggelse generellt. Det är inom el, plåtslageri, installationsteknik och brand som den låga kompetensen lyfts fram speciellt. Inom plåtslageri så finns flera exempel på att det anlitas firmor från andra delar av landet för att kunna få rätt kompetens.

Brist på trädgårdshistorisk kompetens och låg status på trädgårdsskötseln

Den trädgårdshistoriska kompetensen inom kulturmiljövården är idag i princip obefintlig. I bygg- och restaureringsprojekt tas sällan någon hänsyn till trädgårdsmiljöerna i projekt som tydligt innefattar park- och trädgårdsmiljöer

I bygg- och anläggningsprojekt så är trädgårdsarbetet ofta satt på undantag. "Trädgårdsfolket" kommer in sent i projekten och med uppgift att "fixa till" grönytorna mellan husen och de andra hårdgjorda ytorna. I anläggningsprojekt säkras sällan den långsiktiga skötseln och hänsyn till befintligt växtmaterial och historiska strukturer är låg.

Förvaltning och skötsel av trädgårdar har väldigt låg status. Det finns många som vill anlägga och formge men det är en stor brist på kompetenta personer som kan förvalta och sköta historiska trädgårdsanläggningar. Även kompetensen hos de som "beställer" förvaltning och skötsel är skrämmande låg. Det finns inte ens inom organisationer som Statens Fastighetsverk, Svenska kyrkan m fl kompetensen att bedöma det arbete som blivit utfört. Dvs oavsett hur välgjorda skötsel- och underhållsplaner det finns så är det inte någon som kontrollerar att de följs.

Tillexempel så är det i väldigt få historiska anläggningar där man medvetet arbetar med historiskt korrekt växtmaterial.

Det råder även brist på kompetens om regionala variationer. "Man är glad om man kan få fatt på någon som kan lägga en stengärdesgård eller bygga en trögärdesgård, men hur är det med den lokala eller regionala särarten?"

Grundutbildningssystemet

Lärlingssystemet

Det är otroliga brister inom måleriet. Upplägget med lärlingen gör det svårt och fragmentariskt. Lärlingar som kommer till arbetsplatsen har svårt att ta till sig kunskapen. "Man blir orolig". Eleven deltar på plats ca 2 dagar per vecka vilket blir väldigt fragmentarisk utläring och ger brister både i handlag och förståelse för det traditionella sättet att arbeta. Bättre att ta in en äldre lärling som är intresserad.

Problemet finns även inom snickeri. Synsättet som byggnadsvården har på befintlig bebyggelse finns det inte någon förståelse för. Det saknas en genuin önskan om att vilja lära sig. Det kan handla om status och prestige. Man hamnar på byggprogrammet för att man inte kom in någon annanstans. Man är inte intresserad av hantverket. Det är ett problem för snickaryrket.

Byggprogrammet

Kunskapen här behöver breddas. "Ca 50% av arbetet är inte industriellt byggande ute på landet." Vilka utbildar dem som inte kommer att jobba med stora nybyggnadsprojekt? Det har tagits ett initiativ i Hälsingland där man startat en friskola med bygg- och hantverksprogram som erbjuder byggnadsvårdsinriktning. Ett problem är att lärarna inom gymnasieprogrammen inte får någon fortbildning eller breddning av sina kunskaper. Då kan de ej vägleda eleverna i vilka inriktningar som finns att välja på.

BEHOV FÖR FRAMTIDEN

Olika typer av kompetensutveckling

Idén om det livslånga lärandet återspeglas inte i utbildningssystemet. En vanlig uppfattning är att utbildningssystemet är föråldrat i det avseende att vi "T-Fordar" på linje med extremt långa produktionstider. En generell problembeskrivning är att det saknas fortbildning och andra insatser för redan yrkesverksamma. Om man vill lära sig någonting nytt så kan man gå en utbildning på tre år eller en kurs på ett halvår, men den valmöjligheten saknar både lönearbetare och företagare. En kurs på 5 dagar är en lång utbildning. Kostnaden är dels den förlorade arbetsinkomsten, lönen, uppehållet med traktamenten och eventuellt kurskostnaden.

En stor del av de förslag som har kommit upp under seminarierna handlar om kompetensutveckling i olika former. Nya innovativa förslag på former för kompetensutveckling har väckts och finns registrerat i projektbanken nedan. Några av de förslag som finns handlar om:

- Kortkurser
- Öppna restaureringar
- Workshops
- Studieresor
- Föreläsningsserier
- Digitala kunskapsbanker
- Självinstruerande handledningar
- Utbildningsmaterial

Fortbildning och validering för små- och egenföretagare

Kunskapsinhämtning är svårt att hinna med som egenföretagare. Man vill ha möjlighet till förkovran och kunna visa papper på det. Något mer än yrkesbeviset. Det är inte någon kund som efterfrågar yrkesbeviset. Idag nyttjar man kunniga kollegor och ringer och frågar varandra. Ju mer man lär sig desto mer vet man att man inte kan. Det finns inte något ekonomiskt incitament att fortbilda sig. Man får inte mer betalt för att man kan mer. Korta intensiva insatser kan vara bra för att komma igång, 3-4 ggr/ år. Det viktiga ligger i att utbyta erfarenheter där lär man sig mycket.

Läromedel för hantverkare

Böcker som "Hantverkets bok" har gått ur tryck. Den och många fler behöver nytryckas, bearbetas och nypublicera. Det behövs läromedel för hantverkare inom alla yrken. Använd hantverkare som medförfattare. Det borde göras i samverkan mellan utbildare. "Det finns många böcker om hur man vårdar hus med samma, ytliga och ibland rent felaktiga information."

Vetenskapliga argument för traditionella tekniker och material

"Vi upplever som slöjdare att vi kan banka oss blodiga för traditionella färger, material och teknik. Har ni någon forskning – det har funnits i 300 år – men det är inte värt ett skit om det inte är vetenskapligt grundat."

Ny prövning av gammal forskning

Vad krävs av oss för att tolka den äldre forskningen? Vilka begrepp och enheter mm användes då och vilka används nu? Vad har man redan kommit fram till i äldre tiders forskning?

Forskningsförmedling

Universiteten är ”stängda världar”, som inte samverkar med varandra. Det behövs kontaktytor. Hur få man kontakt med forskare inom ett fält oavsett om de finns på Linnéuniversitetet? CTH, KTH, GU? Det behövs en gemensam portal.

Referensmaterial

Skaffa fram referensserier om gamla objekt och projekt. Exempelvis gamla fönster och olika fönsterrenoveringsmetoder. Jämföra nya fönster med renoverade fönster. Uppföljning på 20-25 år.

Behov av valideringsverktyg

Från alla yrkesgrupper som deltagit så har behovet av att kunna jämföra olika personers kompetenser inom det kulturmiljöområdet lyfts fram.

Samverkan

Samverkan mellan yrkesrollerna

Medvetenhet om kulturhistoriska värden ökar i bred bemärkelse. Antikvarier, kan stilhistorien, har raka och exakta svar och ser inte nyanserna. Man kan identifiera en skrädd yta, men inte hur eller med vilken yxa den huggits. Det finns ett stort glapp mellan yrkesrollerna. Stora avstånd mellan beställarnas, specialisternas och hantverkarnas kunskapsfält.

Samverkan mellan landskapsvården och byggnadsvården

Landskapsvården skulle kunna samarbeta mer med byggnadsvården. Behov av att inventera tillgång på särskilda materialbehov och tillgångar. Ibland finns gemensamma behov, exempelvis undertryckta granar. I större utsträckning skulle landskapsvården kunna förse byggnadsvården med material, exempelvis vass, näver, specialvirke.

Samarbete mellan trädgård och landskapsvård

Det finns samarbetsmöjligheter mellan trädgård och landskapsvård. Exempelvis inspiration från gärdesgårdar i spaljering. Kan man få folk att använda lien i privatträdgårdar? Material kan utbytas. Vild flora i hemträdgården och hortikultur i landskapet.

SITUATIONEN FÖR HANTVERKSKUNNANDET

Försvunna hantverkskunskaper

Stenhuggeri och stenmureri

Kunskaper om olika tiders stenhuggeri och stenmureri framförs som en återkommande kunskapsbrist över hela landet. Det handlar om murning och grundläggning av husgrunder och trappor för äldre byggnader men även om specialkunskaper som hur man murat stenskoningar i vatten vid Strömsholmskanal. Det finns kompetenskoncentrerat inom ett fåtal företag när det gäller vissa områden av stenkunskaper. Andra färdigheter verkar vara helt försvunna. Behovet av kunskapen spänner över byggnadsvård och restaurering, trädgård, park samt landskapsvård.

Kunskaper och färdigheter som efterfrågas gäller bland annat:

- Stenartslära, produktionskännedom, stenrengöringstekniker

- Friläggning, inhuggningsteknik, limning, lagning, fogning av byggnadssten
- Sågning, huggning, slipning och ytbearbetningstekniker för byggnadssten
- Fog och puts på natursten
- Jordkällare och stenvalvsbroar – nykonstruktion, lagning och stabilisering
- Stengrunder och stenmurar – nykonstruktion, lagning och stabilisering

Traditionellt glasmåleri

Den sista firman som jobbar med traditionellt glasmåleri håller på att läggas ner. Därefter är den här kunskapen på väg att försvinna från Sverige. Det finns fortfarande utövare i Europa, exempelvis Frankrike, men det är ett svagt kunskapsfält.

Traditionella taktyper

Det har över landet funnits en bred flora av olika taktyper. Det handlar både om undertaks och yttertaks konstruktioner. Flera av dem finns inte beskrivna eller framlyfta idag. Från flera hantverkare och läns museer så berättar man om hur man träffar på dessa tak i och med renoveringar. Ofta finns inte tiden eller pengarna att dokumentera dem innan de rivs. Här finns mycket hantverks och materialkunskaper att återupptäcka.

Svaga hantverkskunskaper

Traditionellt byggnadsmåleri

Inom traditionellt byggnadsmåleri finns det några utövare över landet. De har generellt hög medelålder och den utbildning som sker idag inom traditionellt byggnadsmåleri sker nästan uteslutande via upplärning av egna lärlingar i företag. Det har under våren startat en fristående vidareutbildningskur för målare i traditionellt byggnadsmåleri på Göteborgs universitet. Ca 10 studenter kommer att delta i undervisningen. Efterfrågan på den här typen av kunnande är stort från kunder. Likaså intresset när fortbildnings ges. Tyvärr svarar inte utbudet av fortbildning mot behovet.

Svaga tekniker och kunskaper inom traditionellt måleri gäller utöver färgkunskaper också pappspänning och traditionella färger på plåt.

Traditionella mur- och putstekniker

Kunskaper om olika traditionella mur- och putstekniker verkar finnas här och var i landet men har en svag ställning. Det pågår projekt på några ställen för att ta fram lokalt producerat kalkbindemedel, men fler insatser behövs. Generellt så är efterfrågan på dessa kunskaper större än utbudet av hantverkare.

Traditionella taktyper

Det finns flera traditionella taktäckningsmetoder som fortfarande används idag. Kunskapen om hur de varit konstruerade ursprungligen finns det dock inte någon dokumentation på. Mycket av frågeställningarna handlar som materialval och läggningstekniker. Kunskaper som fanns hos hantverkaren och som sällan tecknades ner. Det handlar om: torvtak, understrukna tegeltak, klovtag, knäpptak, nävertak, brädtak, spåntak, skiffertak, flistak, slaggtak, agtak, halmtak och vasstak.

Hantverk där intresset ökar

Byggnadsmide

Inom detta område finns det definitivt brister på vissa platser i landet. Intressant är dock att det nyss startat en smidesutbildning på Träakademien och att intresset hos unga generellt är hög inom smidet. Inom konstsmide och metallhantverk så finns också utbildningar i landet (Stenebyskolan och Sätergläntan). Den generella trenden är att det finns ett underlag av smeder för framtiden.

Lera som byggnadsmaterial

Att jobba med lera som byggmaterial. Leran har traditionellt använts i de delar av landet som leran funnits att tillgå nära byggnaden. Den har använts olika och med olika tekniker över landet. Då leran uppmärksammats som ett bra byggnadsmaterial inom det moderna, hållbara småhusbyggandet så har både tekniker och materialet upplevt en renässans. Det finns idag en handfull hantverkare som är kunniga på lera som byggnadsmaterial och en förening som verkar över hela landet (Lerbyggeföreningen). När det gäller kompetensen för de kulturhistoriska byggnaderna så behöver kunskapen om olika lokala skillnader utforskas mer, men utgångsläget verkar vara gott inför framtiden.

Traditionell timrings-, korsvirkes- och skiftesverkskunskap

Det finns en uppsjö av traditionella trätekniker i vårt land. När det gäller bärandestommar av trä, som timring, skiftesverk och korvirkeshus, så finns det idag flera hantverkare över landet som jobbar med sin lokala teknik.

Generellt kan man säga att timringskunskaperna i skogsbygderna under de senaste 10 åren har haft ett uppsving. I län som Jämtland, Dalarna, Västmanland, Jönköping och Östergötlands län så finns idag timmermän. Även i län som Västra Götaland, Halland, Gotland och Skåne så finns det idag att antal utförare inom skiftesverk och korsvirkesteknikerna. I andra län som Uppland, Örebro och Blekinge finns det enstaka utförare. Det verkar generellt som att de olika hantverksutbildningar som var verksamma under 1990-talet och 2000-2010 har gett goda resultat då nya generationer utbildats till timmermän och nu är verksamma främst i de områden som hade dessa utbildningar.

Framtida utmaningar

Betonglagningar

I framtiden kommer allt fler av olika tiders betongkonstruktioner att behöva restaureras. Kunskapen om hur man gör och med vilka material dessa lagningar bör utföras är dock väldigt vag. Det finns ett stort behov av att utbilda aktörerna inom detta fält och även att ta fram läromedel och litteratur som beskriver material och teknikernas utvecklingshistoria för betongen under 1900-talet.

Gränssnitt mellan nya och gamla material

Det behövs mer kunskaper om hur moderna krav och konstruktioner fungerar med äldre byggnader. Isolering, tätskikt och låga energikostnader. Hur löser man det? Vilka moderna material har visat sig inte fungera eller vara direkt skadliga för äldre byggnader? Finns detta sammanställt? Spånskivor och gullfiber används inte längre av hantverkarna när de jobbar med gamla hus. De har med sin erfarenhet sett hur olika material skadat husen. Hur spridd är den kunskapen?

Moderna krav och traditionella material i byggnader

Det efterlyses kunskaper som hur traditionella byggmaterial och konstruktioner svarar upp mot moderna krav inom exempelvis brandskydd, energikrav och livscykelanalyser. Se till att få dem typgodkända, antingen genom att visa att de funkar som de är, eller genom att utveckla modifierande typer. Lerklining, vattenglas, papptak är exempel material och konstruktioner.

Modernismens byggtekniker och material

Kulturmiljövården omfattar allt oftare byggnader som är byggda under 1900-talets andra hälft. Det var en tid med snabb material- och teknikutveckling. Att restaurera dessa byggnader är en utmaning och kräver både nya kunskaper och kanske också förhållningssätt. Att bygga denna kunskapsbank är redan nu aktuellt. Än finns det kunskapspersoner som var med och byggde under den här perioden vars kunskaper behöver dokumenteras och beskrivas. Det kan handla om masonite, plast, treetex, bakelit, sandwichelement som exempel.

5. SAMMANFATTNING, ANALYS OCH FÖRSLAG

De förslag på insatser som vi ger i den här sammanfattningen anser vi att vara viktiga för projektet "Kompetensförsörjning för kulturhistoriska byggnader och miljöer".

Generella förslag

Viljan till fortbildning och livslångt lärande

Sammanfattning

Bland dem som deltagit i dialogseminarierna har behovet av och intresset för att delta i kompetenshöjande insatser framhållits. Det har också lyfts synpunkter som är viktiga att beakta i utformningen av kompetensinsatser i detta projekt. En allmän uppfattning är att även om en utbildningsinsats är gratis så kostar det att delta. Det vill säga om ett företag ska skicka en anställd på en kurs så tillkommer kringkostnader för resor, övernattnings och liknande. Därutöver har företaget ett inkomstbortfall. Dessa kostnader tillsammans är vanligtvis större än deltagaravgiften.

Analys

Det är viktigt att utbildningen håller hög kvalitet och innebär en reell kompetenshöjning för den som deltar. För att skapa drivkraft för fortbildning så behöver efterfrågan på kompetens bli tydligare från beställarna. Det behöver vara lönsamt att ha hög kompetens och insatser bör göras för att gynna hög kompetens. Att höja beställarkompetensen är därför angeläget för både rådgivare och utförare.

Förslag

Utbildningsinsatserna bör vara begränsade i tid; hellre upprepade kortare utbildningsperioder än långa avbrott från arbete. Utbildningsinsatserna kan med fördel kombineras med uppdrag i projekt. Insatserna bör arrangeras i samverkan mellan arbetsliv och befintliga utbildningsinstitutioner för att garantera relevans, kunskapsnivå och kvalitet i pedagogiskt genomförande.

Insatsernas utformning

Sammanfattning

Kompetenshöjande insatser bör genomföras i flera olika former. Det kan vara kortkurser, öppna restaureringar, workshops, studieresor, föreläsningsserier, digitala kunskapsbanker, självinstruerande handledningar och tillgängliggörande av forsknings- och utbildningsmaterial.

Bilden som framträder av omvärldsanalysen är att det finns behov av kompetenshöjande insatser på flera olika nivåer. Det handlar till en del om kompetenshöjande insatser för enskilda yrkesgrupper som går på djupet inom det egna kompetensfältet. För att ge kvalificerad utbildning på djupet är det viktigt att deltagarna har tillräckligt avancerade förkunskaper. Kompetensbehovet handlar också om förförståelse för andra kompetenser, som man måste bli bättre på att samarbeta med, eller frågor som berör samtliga aktörer, exempelvis det befintliga byggnadsbeståndet som en resurs för en hållbar utveckling. Här kan förkunskaperna variera.

Analys

Projektet bör jobba med flera av dessa former för att göra det möjligt för flera aktörer och kunskapsorganisationer bidra med insatser. Formerna bör inte begränsa kunskapsöverföringen. Det är viktigt att komma ihåg att kompetenshöjande insatser är inte bara utbildningar utan också erfarenhetsutbyte, inspiration och möten med andra inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Förslag

Vi föreslår insatser som riktat sig mot kunskap och kompetens på tre nivåer:

1. *Orienterande nivå*: Det finns stora behov för alla inblandade aktörer att få bättre insikter och förståelse för varandras kunskaper. Orienterande insatser där olika yrkesgrupper också får tillfälle att mötas behövs.
2. *Fördjupande nivå*: Inom varje yrkesgrupp finns också behov av mer fördjupande kunskaper och färdigheter inom enskilda moment, materialkunskaper eller metoder. Även fördjupade utbildningsinsatser kan beröra flera yrkesgrupper; goda materialkunskaper fodras exempelvis av alla inblandade aktörer.
3. *Spetsnivå*: Det finns kunskaper, färdigheter och tekniker som är ytterst spetsiga och som bygger vidare på tidigare förvärvade avancerade kunskaper.

Vårt förslag är att projektet erbjuder en flora av ovan beskrivna insatser och skapa plattformar för kunskapsutbyte mellan de olika yrkesgrupperna inom kulturmiljösektorn. Orienterande utbildningsinsatser kan arrangeras som "öppna restaureringar" där olika yrkesgrupper kan mötas och utbyta erfarenheter kring konkreta problemställningar. Fördjupande kunskaper och spetskunskaper kräver högre grad av pedagogisk styrning och vetenskapligt grundad utbildning.

Läromedel och kunskapsunderlag

Sammanfattning

Inom antikvarie- och konservatorfälten finns litteratur för grundläggande utbildning i ämnena. Däremot är det brist på praktiskt vägledande och vederhäftigt utbildningsmaterial om traditionella hantverk, tekniker och material.

Analys

I arbetet med att ta fram fortbildningsinsatser behöver även frågan vad undervisningen ska vila på för kunskapsunderlag tas upp. Där behov finns bör man se till att läromedel tas fram för att kunna genomföra bra fortbildningar.

Det finns behov av läromedel när det gäller praktiska kunskaper inom exempelvis 1900-talets putser, geometri för murare, virkeslära, byggformlära för hantverkare, stolpverkskonstruktioner, verktygsvård, tillverkning och restaurering av listverk i trä, tillverkning och restaurering av golv och tak, naturstensmurar, vård och skötsel av landskapselement, slätter, funktion och skötsel av historiskt växtmaterial etc.

Förslag

Det behövs:

- nytryck och publicering av gamla läromedel
- produktion av nya läromedel
- utbildningsmaterial för internetbaserad undervisning och självstudier

Gränssnittet mellan det nya och det gamla

Sammanfattning

Det finns stora behov av integrering mellan de olika yrkesgruppernas kunskapsfält. Det behövs också kompetens om hur man löser byggnadstekniska och antikvariska problem i detta gränssnitt.

Analys

Där det fysiska mötet sker mellan gamla och nya material eller tekniker är okunskapen idag stor. Det brister även i uppföljning, utvärdering och kunskapsöverföring från genomförda byggprojekt vilket gör att den här kunskapsbanken inte byggs upp.

Förslag på insatser

Gör utvärderingar av restaureringar som genomfördes för några år sedan. Använd de aktörer som finns inom projektet för att arrangera en seminarierie på plats med alla yrkesgrupper.

Gör besiktningar av och analysera lösningar som valdes. Kan man kanske redan idag se hur något fungerat? Kan man förutse vad som kommer att fungera och vad som inte fungerar? Hur följer förvaltningen upp renoveringen? Finns det beskrivet i bygghandlingarna hur saker och ting ska underhållas? Sker det? Jobba i workshops och analysera! Det kan bli kulturmiljövårdens eget "Lex KKBM"!

Lagen om offentligupphandling (LOU)

Sammanfattning

Förvirringen är stor. Här behövs utbildning av alla KKBM:s parter. Vad ger lagen för möjligheter och vilka är dess begränsningar? Kunskaper om LOU har stor inverkan på slutresultatet för hela KKBM-projektet.

Analys

Om inte beställarna vet, och rådgivarna kan beskriva, behovet av viss kunskap så finns heller inte någon marknad för vissa kunskaper och heller inte någon drivkraft till fortbildning. Å andra sidan finns kompetenta företag som inte medverkar i upphandlingar pga okunskap om upphandlingsprocessen och tolkningen av upphandlingsunderlag.

Förslag på insatser

Det behövs en fortbildningskurs om LOU på grundläggande nivå för yrkesverksamma med inriktning mot kulturmiljöfältets behov.

Seminarier om projekt som fungerat bra är också viktiga för att visa framkomliga vägar.

BYGGHANTVERKSYRKEN

Sammanfattning

Gymnasieutbildningens hantverksprogram är i huvudsak inriktade mot nyproduktion. I dag erbjuds några få vidareutbildningar och valbara kurser på grundnivå som specifikt ger kompetens för att jobba med kulturhistoriskt intressanta byggnader. Utöver gymnasieskolans utbud av grundutbildningar så finns det utbildningar inom smide, traditionellt snickeri, timring, fönsterhantverk, träbyggnadshantverk och traditionella mur- och putstekniker på yrkeshögskole- och högskolenivå. Det finns enligt vår kartläggning åtta hantverksutbildningar som utbildar i hantverksämnen som kan sägas ge bred och grundläggande kompetens för arbete med kulturhistoriska byggnader. Av de

vidareutbildningar som finns beskrivna i den här rapporten så behövs, utöver praktisk erfarenhet, högskolebehörighet för att kunna gå tre av dem.

Inom andra yrkesområden, som plåtslagare, elektriker och ventilationstekniker bedöms kompetensen för kulturhistoriska byggnader och äldre tekniker allmänt vara låg.

Det finns en oro för hur det kommer att se ut med elevunderlag för ovan beskrivna vidareutbildningar i framtiden då de nya yrkesprogrammen inom gymnasieskolan inte ger högskolebehörighet.

Utbildningsläget för hantverkare i KKBM

Sammanfattning

Omvärldsanalysen har visat att det finns ett intresse för fortbildning inom traditionella byggtekniker. Det konstateras också att en relativt stor del av eleverna från byggprogrammen kommer att arbeta huvudsakligen med befintlig bebyggelse och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Analys

Den professionsutbildning som gymnasieskolan ger är en bra grund för vidareutbildning och fortbildning inom fältet för KKBM. Det finns behov av ett utbud av fortbildningar, utöver dagen längre vidareutbildningar, som hantverkare kan fortbilda sig via.

Förslag

Vårt förslag en serie av kortkurser, ca 3-4 kurser på ett år, som bygger på varandra samt ger en progression i kunskaperna. De skulle kunna innehålla:

- Insatser där praktiskt hantverk varvas med orienterande föreläsningar om byggnads- och teknikhistoria.
- Teoretisk och praktisk utbildning i traditionella byggnadskonstruktioner i trä- respektive murtekniker.
- Teoretisk och praktisk utbildning om traditionella material.

Brist på vidareutbildningar

Sammanfattning

I den sammanställning av utbildningsutbudet 2001, 2007 och 2011 som görs i bilaga 3 så framgår tydligt att många byggnadsvårds/bygghantverkutbildningar som tidigare funnits har lagts ner.

Analys

Kartläggningen visar att 1- till 2-åriga utbildningar idag har ersätts av ett fåtal längre professionsutbildningar. Två orsaker kan framhållas. Dels att de tidigare utbildningsinsatserna framför allt har varit arbetsmarknadspolitiska åtgärder där behovet av att skapa sysselsättning snarare än att möta ett reellt kompetensbehov inom kulturmiljösektorn var drivkraften. Där med inte sagt att utbildningarna inte har bidragit till att höja kompetensen för sektorn. Den andra orsaken tror vi ligger i att utbildningarna i huvudsak inte har varit professionsinriktade utan gett en allmän "byggnadsvårds-kunskap". Det har gjort att eleverna som genomgått utbildningen har kunnat lite om mycket. Behovet som vi ser det är snarare att kulturmiljösektorn har behov av personer som har hög kompetens inom sin profession, samtidigt som de har förståelse och förmåga att anpassa sina kunskaper beroende på vilken typ av kultur objekt man jobbar med.

Det finns också en fara med att utbilda "byggnadsvårdare" utan direkt professionskunskap och det är att de konkurrerar på en redan ganska svag marknad. De kan sakna utbildning i frågor som rör arbetsmiljölagstiftning, moderna regelverk kring byggande, utbildning i ställningsbyggande och liknande kunskaper som behövs för att arbeta som hantverkare. Att de då ger sig in och "vinner" jobb från kunniga och välutbildade hantverkare anser vi inte gynnar fältet långsiktigt.

Förslag

Framtida utbildningsinsatser bör fokuseras på att fylla de luckor i yrkesutbildningar som finns på grundläggande nivå, exempelvis grundutbildning för stenarbetare. Därutöver bör vidare- och fortbildningsinsatser rikta sig till redan professionsutbildade. En angelägen uppgift är att erbjuda vidare- och fortbildningsinsatser för alla yrkesverksamma hantverkare på både orienterande- och specifikt nivå.

Behovet av validering av individuell hantverkskunskap

Sammanfattning

Det finns allmänt en önskan om att kunna differentiera personliga kompetenser. Det kan vara en hantverkare som vill kunna visa att hon/han kan något som ingen annan behärskar för att få vissa jobb. Det handlar också om kunder och beställare som vill kunna få indikatorer på vilken hantverkare som är mer kunnig eller erfaren än någon annan. För beställare är det också viktigt att kunna försäkra sig om att de köper just den kompetensen som de behöver i ett projekt.

Det lyfts också fram att hantverkarens kunskaper inte kommer projekt till nytta. Utförare ser sig själva som en underutnyttjad resurs i restaureringar. Det kan handla om förslag på lösningar eller kunskapen att bedöma ett hantverksmässigt arbete som blivit utförts. Kunskaper och perspektiv som ofta saknas i beställar- och rådgivarleden. Hantverksyrkenas spetskompetenser efterfrågas kortsagt inte idag.

Analys

Att det bland hantverkarna finns olika erfarenheter och kunskaper som måste kunna visas upp på ett bra och allmänt accepterat sätt. Kort sagt finns det ett stort behov av ett valideringssystem som gör det möjligt att mäta och jämföra den reella kompetensen.

Genom ett valideringssystem så kan beställare och rådgivare identifiera de kunniga hantverkare som finns och även använda dem kunskapsresurser i projekteringar och slutbesiktningar.

Förslag

Vårt förslag är att modernisera och använd det befintliga systemet med gesäll- och mästarbrev. Det behövs gesäll- och mästarbrev för fler yrkesgrupper eller kanske ett för traditionella hantverken.

TRÄDGÅRD OCH LANDSKAPSVÅRD

Sammanfattning

Vi har kunnat identifiera tre trädgårdsmästarutbildningar i Sverige som har en uttalad profil mot historisk trädgårdskompetens. Där utöver finns flera kortare kurser, seminarier och mindre delar av ämnesfält som rymmer historiska perspektiv på park och trädgård, exempelvis inom agrarhistoria, botanik eller landskapsarkitektur.

Inom landskapsvård finns en enda grundutbildning som profilerar sig mot detta fält. Flera kortare kurser behandlar frågor som berör vården av landskapet, men det är långt ifrån alla som har den historiska dimensionen i landskapet som en ingrediens. Som tidigare nämnts så är landskapsvård ett relativt nytt kunskapsfält och tvärvetenskapligheten gör att kortkurser inom andra ämnesfält kan fungera väldigt bra som fortbildning för den här yrkesgruppen. Däremot så är de fortbildningar som behandlar specifikt om olika historiska bruk av landskapet få.

Kompetens för kulturhistoriska miljöer

Sammanfattning

Det är generellt en låg kunskapsnivå inom detta fält. Förståelsen för skötsel och trädgårdskompetens är särskilt eftersatt vad gäller historiska park- och trädgårdsanläggningar som arkitektur, historiskt växtmaterial och skötsel av historiska miljöer.

Analys

Utförare, beställare och rådgivare har behov av gemensamma grundkunskaper i bland annat växtkänedom, växthistoria och trädgårdens och kulturlandskapets historia. Den speciella kompetensen hos trädgårdsmästare och landskapsvårdare handlar mindre och färdigheter jämfört med bygghantverken, utan mer om sammanvägda bedömningar och "timing". Denna kompetens är svår att förmedla i korta kurser eftersom den förutsätter kontinuitet och direkt relation till den biologiska miljöns föränderlighet.

Förslag

Vårt förslag är att insatser i första hand inriktas mot att öka förståelsen för skötselhantverket i förhållande till det biologiska kulturarvet. Fördjupande insatser bör ske i relation till historiska parker, trädgårdar och landskapsmiljöer, och företrädesvis där möjligheter till uppföljning och utvärdering ges av tidigare insatser.

Validering av kompetens

Idag finns inte någon certifiering eller validering för trädgårdsmästare. I andra europeiska länder finns gesäll- och mästarprover även för trädgårdsmästare, det kan även vara av intresse för KKBM att se över proverna för att få ett fungerande valideringssystem för trädgårdsmästare.

ANTIKVARIER OCH KONSERVATORER

Sammanfattning

I och med en allt större medvetenhet om vårt befintliga byggnadsbestånd så har antalet arbetsplatser där antikvarien finns stadigt ökat. Idag finns antikvarier inte bara på museer och länsstyrelser, utan även på arkitektkontor, byggföretag, som fysiska planerare och som egna företagare.

Yrkesrollen har på det sättet breddats och därmed har behov att införliva nya kunskapsfält ökat. Det handlar till exempel om kunskaper kring den moderna byggprocessen, installationer, energikrav och tillgänglighet. Det handlar också om frågor kring delaktighet i kulturarvet, och kompetensen att visa på den självklara plats som det kulturvårdande fältet har för en långsiktig hållbar samhällsutveckling.

Kompetensnivån inom konservatorskåren är idag god. Det är en liten yrkeskår med en tydlig yrkesroll. De studenter som går ut har hög sysselsättningsgrad. I stor utsträckning utbildar, jobbar och fortbildare sig konservatorer på en nordisk och europeisk marknad.

Konservatorsyrket har sedan 1980-talet akademiserats. Från att ha varit ett hantverksyrke så har många konservatorer idag ledande positioner på sina arbetsplatser. En allt större vikt läggs vid det förebyggande och integrerade konserveringsarbetet och därför är arbetsplatsernas organisatoriska uppbyggnad en viktig del av en konservators arbete.

Analys

Inom dessa yrken finns hög kulturhistorisk kompetens på en övergripande nivå. Det råder dock brist på systematiskt arbete med fortbildning, exempelvis ny lagstiftning och ny forskning. Det kan vara svårt för yrkeskåren att hitta specialiseringar och nischer i sin kompetens. Idag finns till exempel viss efterfrågan på "trädgårdsantikvarier" och "planantikvarier" och liknande tjänstefunktioner som inte direkt svarar mot ett utbildningsinnehåll.

Kunskaperna om den moderna byggprocessen behöver komma in i yrkesrollen tydligare. Kunskaper om mötet mellan gamla och nya krav samt vilken roll man kan ha som kulturarvsexpert i dessa sammanhang. Fortbildningsinsatser på specifik nivå inom kulturarvsområdet och orienterande insatser som behandlar byggprocessen och samverkan med andra yrkesgrupper behövs.

Förslag

Fortbildningsinsatser på högskolenivå för de specifika kunskaperna samt arbetsseminarier och "öppna restaureringar" för att öka de orienterande kunskaperna. Seminarier och korta kurser kring ny forskning och ny lagstiftning.

Behovet av att kunna validera individuell kompetens

Sammanfattning

I brist på fortbildningsmöjligheter och i en situation där lärandet sker i en föränderlig arbetsmarknad finns ett behov av att kunna påvisa sin personliga kompetensprofil. Både för att visa på individens kompetens och för att åstadkomma ett bra resultat i de kulturhistoriska byggnaderna och miljöerna.

Analys

Det behövs ett system för individen att kunna redovisa och jämföra erfarenhet, andra utbildningar och referenser. Det skulle vara användbart att kunna jämföra företag. Faktorer som olika kompetenser, olika referens objekt och antal år i branschen.

Förslag på insats

Ta fram en profil för hur erfarenheter, kompetens och utbildningar skulle kunna bedömas och läggas samman. Ge de som deltar i kompetenshöjande insatser inom projektet möjlighet att sammanställa sin portfolio för "kulturkompetens".

FÖRSLAG PÅ KOMPETENSHÖJANDE INSATSER FÖR KKBM

Grund- och fortbildningsinsatser för professionella inom kulturmiljösektorn

Vårt förslag är att erbjuda kortare kurser på orienterande-, fördjupande- och spetsnivå. I den webbenkät som genomförts finns tydliga indikationer på vilka yrkesgrupper som är i behov av vilken typ av fortbildning. I bilaga 4 finns exempel på fortbildningar och grundutbildning som Institutionen för kulturvård skulle kunna ta fram.

Seminarie- och workshopverksamhet

Utvärdering av tidigare restaureringar, kollegialkunskapsöverföring och möten mellan yrkesgrupperna lyftas fram som de viktigaste kompetenshöjande insatserna för att få en förbättrad samverkan och dialog i pågående och framtida projekt. Man upplever idag att gamla misstag ofta upprepas om och om igen. Möjligheten att träffas när man inte står i skarpa lägen som rådgivare, beställare och utförare gör att man mycket friare och bättre kan byta erfarenheter och kunskaper. Behovet av seminarium och workshops med både fakta innehåll och tid för dialog och samarbetsövningar är därför av stor vikt.

Vårt förslag är att följande insatser genomförs:

- "Öppna restaureringar" - orienterande kunskaper där alla yrkesgrupper möts kring ett aktuellt objekt
- "Hantverksseminarier" – praktisk erfarenhetsutbyte kring specifika hantverksteman
- "Dialogseminarier" – regelbundna behovsanalyser för vilka kunskapsfält som behöver utvecklas
- "Forskningsnytt" – kontinuerliga seminarier om ny forskning inom det kulturmiljövårdandefältet
- "Erfarenhets workshops" – genomförda projekt lyfts fram och diskuteras, utvärderas och analyseras. De som arbetat med dem får delge sina erfarenheter.

I bilaga 4 finns exempel på seminarier och workshops som skulle kunna genomföras kring olika projekt och ämnesfält.

Självstudiematerial, utbildningsmaterial och handledningar för den enskilde

Ta fram utbildningsmaterial

Det finns behov av att komplettera utbildningsmaterial på grundnivå för nyproduktion med handledning för kompetens inom kulturhistoriska byggnader. Det krävs ett strategiskt utvecklingsarbete med en serie kurskompendier som, dels kan användas i institutionell utbildning, dels anpassas och görs tillgängliga på webben för självstudier.

Handledning för mur- och putsarbeten

Genomgående har kompetens inom mur- och putsområdet efterfrågats. Vi ser behov av att komplettera utbildningsmaterial på grundnivå för nyproduktion med handledning för kompetens inom kulturhistoriska byggnader. Det krävs ett strategiskt utvecklingsarbete med en serie kurskompendier som, dels kan användas i institutionell utbildning, dels anpassas och görs tillgängliga på webben för självstudier. Exempel på teman är traditionella putstekniker, listdragning och andra putsdekorationer, pigmentering av bruk, puts- och foglagningar, valvslagning, dekorativ förbandsmurning.

Hantverkarens dokumentationsmanual

Det livslånga lärandet bygger till väsentlig del på eget intresse och engagemang. Att stödja det egna kontinuerliga lärandet är därför av strategisk betydelse. Hantverkare har en unik position att registrera antikvariska såväl som tekniska egenskaper i de kulturhistoriska byggnaderna genom sin närhet till "källmaterialet" och sin närvaro under byggprocessen. Det är också en fråga om kvalitetssäkring att hantverkaren själv dokumenterar sina egna hantverksprocedurer och sina egna insatser. Här finns förebilder inom nyproduktion och exempel inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer som borde samlas upp, analyseras och vidareutvecklas till en instruktiv handledning. Det kan bli ett redskap för ett livslångt lärande och ett redskap för att skapa en självgenererande struktur för dokumentation, hantverksutveckling och kunskapsrekonstruktion.

EQF-integrerat valideringssystem

Ett verktyg behövs för att validera reell kompetens utifrån KKBMs strategiskt kompetenshöjande insatser.

European qualifications Framework, EQF, är ett system för att kunna jämföra kvalifikationer inom det europeiska området och därigenom främja ett livslångt lärande. Projektets insatser bör anpassas för att överensstämja med detta system.

Alla grupper: rådgivare, utförare och beställare har lyft fram behovet av att kunna jämföra vad en person kan i relation till en annan när det handlar om "kulturmiljökompetensen". Det handlar om att kunna peka på kompetens vid en upphandling, men också att kunna visa förmåga för den som lämnar anbud vid en upphandling. Att kunna visa och jämföra den reella kompetensen är något som ligger utöver betyg och referenser då dessa antingen visar på kunskaper eller inte är knutna till den individuella kompetensen. För att de kompetenshöjande insatser som genomförs inom ramen för KKBM också ska innebära en kvalitetsskillnad i de fysiska resultaten behövs ett system som premierar kompetens.

I bilaga 4 finns beskrivet de valideringsformer som Institutionen för kulturvård jobbar med och skulle kunna arbeta med att ta fram.

6. SKISS TILL UTBILDNINGSKATALOG

Hantverkslaboratoriet anser att det finns behov av en långsiktigt fungerande form för kompetenshöjandesinsatser inom kulturmiljöfältet. Behovet finns inom alla professioner som jobbar inom fältet och kunskaper på både höjden och tvären. Vi vill därför med den här utbildningskatalogs "dummen" ge ett förslag på hur det skulle kunna se ut i framtiden.

Kontakta oss / www.kkbn.se / 0462-221000

NATIONELL KOMPENSUTBUD FÖR KULTURHISTORISKA BYGGNADER OCH MILJÖER

februari 2011

KURSER OCH SEMINARIER FÖR YRKESVERKSAMMA

7-8 feb

Trädgård i historisk miljö

Utifrån pågående arbeten på Prins Eugenes Waldemarsudde så arrangeras en "öppen trädgårdsrestaurering" för yrkesverksamma. Vi tar upp frågor och kunskaper om planering, växtval och skötsel i en historisk trädgårdsmiljö.

Målgrupp: Alla yrkesgrupper
Arrangör: Prins Eugenes Waldemarsudde, Stockholm
Utbildare: Marina Rydberg, trädgårdsmästare
Pris: XXX kr

Orienterande kurs

11-12 feb

Traditionella träkonstruktioner - byggnadsfysik och statik

Hur har man nyttjat trä som konstruktionsmaterial i olika tider och för olika syften? Kursen tar upp frågor om virkesval, dimensionering, sammanfogningsmetoder och konstruktionslösningar samt tittar på dem ur flera aspekter.

Målgrupp: Hantverkare, konstruktörer, beställare och rådgivare
Arrangör: Chalmers och Hantverkslaboratoriet
Plats: Mariestad
Utbildare: Ulrich Lassen, hantverksdoktorand, Ylva Blank, CTH
Pris: XXX kr

Orienterande kurs

---

22 feb

Färg på plåt

Förutsättningarna för att måla med traditionella färgtyper som linoljefärg på plåt har förändrats då plåttillverkarna ändrat sina tillverkningsprocesser. Hur kan man förhålla sig till detta vid en restaurering och vad finns att välja på?

Målgrupp: Målare, konservatore, hantverkare, beställare och rådgivare
Arrangör: Göteborgs universitet och Skansen
Plats: Skånska gruvan, Stockholm
Utbildare: Tom Granath, målarmästare
Pris: XXX kr

Fördjupande kurs

27-28 feb

Gunnebo slott - metoder för formklippning

I 1700-talets trädgårdar skulle inte det naturliga synas, människans hand skulle tukta och styra för att ordning skulle uppnås. Andra ideal kom så småningom att ersätta denna strikta skötselform, men på några ställen finns "bitthål" in i historien. Vid Gunnebo slott har man under flera år arbetat för att rekonstruera de traditionella metoderna för formklippning av häckar, buskar och träd. Kursen syftar till att ge insikter som 1700-talets trädgårdshantverk, växtmaterial och förvaltning.

Målgrupp: trädgårdsmästare, beställare och rådgivare
Arrangör och utbildare: Gunnebo slott och trädgårdar, Joakim Zellon, trädgårdsmästare
Pris: XXX kr

Fördjupande kurs

Bildtext och länk

7. KÄLL- & LITTERATURFÖRTECKNING

LITTERATUR

Byggkommissionen (2002). Skärpning gubbar! : om konkurrensen, kvaliteten, kostnaderna och kompetensen i byggsektorn: betänkande. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Berglund, Ingrid (2009). Byggarbetsplatsen som skola - eller skolan som byggarbetsplats? [Elektronisk resurs] : en studie av byggnadsarbetares yrkesutbildning. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2009

Bedoire, Fredric (red.) (2006). Mälsåkers slott: byggnadshytta som restaureringsmetod. SFV kulturvården. 2006:2, s. [28]-31: ill.

Göran Andersson m fl (2009) Kunskapsstöd och kvalitetssäkring inom byggnadsvården, landskapsvården och den hortikulturellt inriktade kulturmiljövården” Utredningsrapport för Hantverkslaboratoriet, Mariestad: Göteborgs universitet

Hermerén, K (2009). Kunskapsuppbyggnad kring kyrkomiljöerna som kulturarv: Rapport 2009-09-21, Riksantikvarieämbetet

Högskoleverket (2008). Granskning av utbildningarna inom kulturvård och ABM-området: Nationell bild, Rapport 2008:45 R. ISSN 1400-948X

Nils-Eric Anderson mfl (2009) Utredning om provbestämmelser för gesäll- och mästarprover för kulturmiljövårdens hantverk. Mariestad: Hantverkslaboratoriet.

Riksantikvarieämbetet (2002) Byggnadsvårdsutbildningar i Sverige. Duplic. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet (2007) Redovisning av uppdraget att utarbeta kunskapsstrategier för Riksantikvarieämbetet. RAÄ dec 2007 (Ku2007/2258KR).

Riksantikvarieämbetet (1996) Gammal kunskap för nutida byggande. Tradition och byggproduktion. Slutrapport 1996.

Sverige. Prop. 2009/10:165 ”Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.”

Sverige. Gymnasieutredningen (2008). Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola. Anita Fern m fl.

Stockholm (2009) Sega gubbar? En uppföljning av Byggkommissionens betänkande ”Skärpning gubbar!” - del 1 och del 2. (2009). Stockholm: Statskontoret

INFORMANTER

Program och utbildningsansvariga inom institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet

Nils-Erik Andersson, universitetslektor

Göran Andersson, universitetslektor och programansvarig för byggprogrammen

Pierre Nestlog, universitetslektor, programansvarig för trädgårdens hantverk och design

Margareta Edebo Ekroth, universitetslektor, programansvarig för konservatorsprogrammet

Ingrid Martins Holmberg, universitetslektor och programansvarig för bebyggelseantikvariskt program och masterprogram i kulturvård.

Bosse Lagerquist, universitetslektor

Kina Linscott, universitetslektor och studierektor

Bo Magnusson, Universitetslektor, programansvarig för programmet landskapsvårdens hantverk

Övriga informanter

Henrik Larsson, byggmästare och hantverkskoordinator, Gotland

REFERENSLITTERATUR

BARONESS HOOPER (2008). Crafts and cultural heritage conservation skills, Recommendation 1851 (2008), Doc. 12032 29, September 2009. Reply from the Committee of Ministers adopted at the 16th meeting of the Ministers' Deputies, European Council (23 September 2009):

Bygga-bo-dialogen: utbildning för byggherrar, projektörer, arkitekter, planerare, projekteringsledare m. fl.. Text (2008). [Sverige]: Bygga-bo-dialogen

Cradel to cradel. Remaking the way we make things. William McDonough och Michael Braungart

HYLTON III, M. (2004) Conserving the built heritage through traditional building craftsmanship: Educating a new generation. *Paper presented at the Preservation Trades Network, International Preservation Trades Workshop 2004: Building Craftsmanship: Educating a New Generation, Mobile, Alabama, October 21-24.*

LARSEN, S. (2008). Kunskap – Färdighet – Kompetens. Rapport från det tillfälliga Utbildningsutskottet och rekommendation till Rådet för Byggkvalitet. Stockholm november 2008.

MYHRE, L. (1996). Learning from the Built Heritage on the Way Towards a Sustainable Development: Some Qualities of Traditional Building Materials and Construction Techniques in a Sustainable Perspective. Project report 198. Oslo, Riksantikvaren.

NATIONAL HERITAGE TRAINING GROUP (2008). Built Heritage Professionals: Current Skills, Future Training, Skills Analysis of the Built Heritage Sector in England 2008. National Heritage Training Group, NTHG in collaboration with English Heritage and CITB ConstructionSkills, UK:

NATIONAL HERITAGE TRAINING GROUP (2005). Traditional Building Craft Skills: Assessing the Need, Meeting the Challenge - Skills Need Analysis of the Built Heritage Sector in England, National Heritage Training Group, NTHG in collaboration with English Heritage and CITB ConstructionSkills, UK

Riksantikvarieämbetet (2008). Förslag till genomförande av den europeiska landskapskonventionen i Sverige. Slutredovisning av regeringsuppdrag, Rapport 2008-01-15, Riksantikvarieämbetet

ROSVALL, J. (2005). Overview of trades education in Sweden in the field of vocational training and professional education of relevance to preservation and conservation of cultural heritage - cultural resources at large and maintenance in general. *Keynote presented at the 2005 International Trades Education Symposium, Belmont Technical College, St. Clairsville, Ohio, October 6, 2005.*

Yrkeshögskoleutredningen (2008). Yrkeshögskolan: för yrkeskunnande i förändring: betänkande. Stockholm: Fritze

Samverkan ger styrka! Redovisning av uppdrag 39 i 2009 års regleringsbrev. Länsstyrelsen Södermanlands län 2009:9.

Segermark H. och Jansson T. (2008) Competitive Building – en slututvärdering genomförd på uppdrag av styrelsen för Stiftelsen för strategisk forskning. Faugert & Co.

Silvén, Eva (2004) ”Bekäna färg. Modernitet, maskulinitet, professionalitet. Nordiska museet, Stockholm

STIFTELSEN HANTVERK OCH UTBILDNING (N.D.) *Små hantverksyrken - om hantverk och hantverksutbildning i de Nordiska länderna.* (Essay Foundation for Craft Education and Training, Sweden)

Synnemar, Karl-Erik (red.) (1998). Hur garanteras kvalitet i byggnadsvården?: referat från en konferens i Stockholm den 19 oktober 1998 om utbildningsbehov och kompetensfrågor inom byggnadsvården. 1. uppl. Karlskrona: Boverket

TULLSTEDT, L. & WIEDERSHEIM-PAUL, K. (2004). Byggarbetskraft och Byggutbildningar: En kartläggning av förvärvsarbetande med byggrelaterad utbildning i byggindustrin, Byggrelaterade utbildningar. Sveriges Byggindustrier:

FRISTÅENDE KURSER I KULTURVÅRD

Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet

Fristående kurser på grundnivå:

Båtar, fartyg och skepp 15 hp
 Flora i kulturlandskapet 7,5 hp
 Klimatlära för konservatorer 3 hp
 Kulturvård och byggnadsvård 30 hp
 Landskap och kulturvård 7,5 hp
 Landskapsvårdens redskap 15 hp
 Traditionellt byggnadsmåleri I 30 hp **Ny!**
 Traditionellt byggnadsmåleri II 30 hp **Ny!**
 Urban landskapsvård 7,5 hp

Fristående kurser på avancerad nivå:

Byggnadsdokumentation 7,5 hp
 Industrisamhällets kulturarv: bruk och återbruk av industriella anläggningar och tekniska system 7,5 hp
 Industrial heritage: use and re-use 7,5 hp
 Kyrkorna som kulturarv I 7,5 hp
 Kyrkorna som kulturarv II 7,5 hp
 Lera som byggnadsmaterial 3 hp
 Materialanalys för konservatorer 7,5 hp
 Preservation and documentation of rock art 7,5 hp

Institutionen för kulturvård, Högskolan på Gotland

Fristående kurser,

Inomhusklimat och uppvärmning i kulturhistoriskt värdefulla byggnader, 15hp
 Arkitekturhistoria, 7,5hp
 Byggnadsvetenskap II, 7,5hp
 Föremålens material och tekniker - organiska material, 7,5 hp
 Föremålens material och tekniker - oorganiska material, 7,5 hp
 Föremålens material och tekniker - syntetiska material och plast, 7,5 hp
 Kulturmiljövärden i planering och lagstiftning, 10hp
 Kulturvård i dagens samhälle, 7,5hp
 Kulturregndomsrätt, 7,5hp
 Restaurerings- och konserveringsideologier, 7,5hp
 Stenbyggnader - historia och restaurering, 7,5hp
 Conservation Science, 7,5hp
 Culture in Urban Regeneration, 7,5hp
 Byggnadsarkeologi, 7,5 hp
 Byggnadsdokumentation, 7,5 hp
 Föremålens historia, 7,5 hp
 Gotländsk byggnadstradition, 7,5 hp
 Interiör- och möbelhistoria, 7,5 hp
 Modern design, 7,5 hp
 Träbyggnader, 7,5 hp
 Utställning - form och gestaltning, 7,5 hp

ANTECKNINGAR FRÅN HANTVERKSLABORATORIETS DIALOGSEMINARIUM

Sammanfattning från gruppdiskussioner på Skansen, Stockholm
2010-11-24

Kunskapssituationen inom byggnadsvården

Föråldrad utbildningsstruktur. Utvecklingen går framåt men vi har en gammal utbildningsstruktur. "Vi har världens mest utbildade byggnadsarbetare, men inte världens bästa byggföretag." Utbildningssystemet förändras inte i takt med arbetslivet. Vi bygger högre och högre, tätare och tätare. Hur ser exempelvis framtidens rivare ut? Höghöjdsrivare till Dubai? Förr fanns det fyra huvudsakliga yrkesgrupper (betongarbetare, murare, snickare och målare), men idag finns det 60 olika specialister. Bredden blir tunnare och tunnare. De hantverkare vi nu talar om finns på renoverings- och reparationssidan. Hur kan man behålla kunskapen? Hur ser det ut om 10 år? Utmaningen är att få in unga människor.

Gymnasieskolan. Ett stort problem är att gymnasieskolan inte har några murlärare som behärskar yrkets hela bredd. Eleverna ska kunna lite av varje och blir därför inte duktiga på något.

Traditionellt måleri och lärlingssystemet. Otroliga brister inom måleriet. Det är bara några få som har förståelsen för det traditionella måleriet. Det är ofta även brister hos dem som säger sig kunna. Man får in lärlingar men de har svårt att ta till sig kunskapen som det traditionella måleriet, vilket är en oroande utveckling. Lärlingsupplägg gör det svårt och fragmentariskt. Eleven deltar på plats ca 2 dagar per vecka. Det ger brister både i handlag och förståelse för det traditionella. Bättre att ta in en äldre lärling som är intresserad.

Problemet finns även inom snickeri. Synsättet som byggnadsvården har på befintlig bebyggelse finns det inte någon förståelse för. Det saknas en genuin önskan om att vilja lära sig. Det kan handla om status och prestige. Man hamnar på byggprogrammet för att man inte kom in någon annanstans. Man är inte intresserad av hantverket. Det är ett problem för snickaryrket.

Lönsamhet för hantverkare. Specifikt byggnadsmaterial och kunniga hantverkare finns, än så länge. Det är efterfrågan och lönsamheten som är problemen. En duktig hantverkare kan tjäna sämre än en sämre hantverkare eftersom beställare inte premierar kvalitet. "Det ska inte bara bygga på personligt intresse, intresset ska ge en bra lön." Uppdragsgivaren måste vara villig att betala för kvalitet och kunskap. Nyproduktion går på ackord och effekterna av detta är problematiskt. Ackordet för en murare i nyproduktion kanske ger 200 kr/tim, samtidigt som en specialiserad murare som kan göra kvadrar och lister i puts endast tjänar 160 kr/tim. Ungdomar vill tjäna pengar direkt och det kommer att bli svårt att få folk att vilja arbeta med de här kunskaps-områdena vi talar om.

Fluktuation i efterfrågan är ett annat problem. Det behövs ett jämt flöde i uppdragsmängden. Ibland får företaget 10 byggnader på ett år men nästa år inget.

Säsongarbete: Svårt att hålla murarkompetenser. Många murare sägs upp vid midsommar i putsföretag med 6 månaders uppsägningstid. Har inte råd att hålla arbetskraften när efterfrågan på jobb inte finns. Många kunniga tröttnar.

Subventionera utdöende hantverk? Ska staten subventionera hantverkskunskaper som inte efterfrågas? Utvecklingen kommer att gå snabbare – mer montage – mer format – mer patent – mer produkter. Vi kommer att byta mer, och kanske kommer man ifrågasätta varför byggnaderna ska hålla i 100 år? Vad är då hantverk? Det som efterfrågas kommer att fortleva. Är inte det viktigaste att klara yrkeskunskaperna som företagen betalar för?

Lagen om offentlig upphandling (LOU) – LOU används på ett sätt så att endast hänsyn till pris tas. Stora förvaltare som SFV har inte lärt sig göra upphandlingar efter kunskap. De har inte hittat de rätta formerna för att ta tillvara de skickliga hantverkarna. Den lilla företagaren slås nästan alltid ut av de stora företagen. LOU bidrar till att uttunna hantverkskunskaperna, bryta viktiga länkar och kedjor. Referenser borde prioriteras högre i LOU. Beställaren måste fråga efter kvalitet och kunna argumentera för kvalitet i förhållande till pris. Ju kunnigare beställaren är desto bättre är det för de kunniga företagen.

Administrativa hinder för små företag. Stora beställare som SFV kräver generella miljö- och kvalitetsprogram, sanningsförsäkringar; ett administrativt ramverk som inte de små företagen klarar att leva upp till. De stora byggföretagen kan lägga ner hur mycket pengar som helst för att överklaga ett beslut.

Beställarkompetens saknas. Beställaren är viktig för hantverket. Krävs en stor kunskap och lång framförhållning, att beställa god hantverkskvalitet, men det är svårt eftersom beställaren inte vet de har för budget. Ekonomin är för kortsiktig för kvalitet. Med de villkoren blir det lönsammare att bygga nytt. Tidsplanerna återkommer ständigt: projekteringen dröjer och tillåts dröja, ”sen ska det gå så in i i helvete fort”. ”Vi har världens bäst utbildade civilingenjörer, men de kan inte bygga hus.” Beställarna måste bli bättre på att säkra rätt kompetens i projekten. Internt kompetensproblem med bristande antikvarisk kompetens inom SFV. Köper tjänster i stället för att ha egen antikvarisk kompetens. Behov av fortbildning av beställare/projektledare för att de ska bli bättre beställare.

Hantverkslaget på Skansen. Det finns ett stort nätverk, inom Skansen, och med andra friluftsmuseer, exempelvis Jamtli. Det finns alltid någon att fråga. Försöker kunna det mesta inom byggnadsvårdsavdelningen, men köper in specialkompetenser som halmtak och skiffertakläggning. Stor arbetsinsats att återställa tak från platonmatta till näver. På 1970-talet fanns ett impregneringsverk, så det finns mycket tryckimpregnerat virke.

Certifieringar. Problem att få betalt för kompetens, men certifieringar är snarare ett sätt för en tredje part att tjäna pengar. Många certifieringar är framtvingade av försäkringsbolag, exempelvis heta arbeten, taktäckarna, våtrum.

SFV:s kunskapskartläggning. 2007-2008 intervjuade Helena Hammarsköld 55 personer om kunskapssituationen i hantverk och vård av kulturhistoriska byggnader. De intervjuade var SFVs egna förvaltare, hantverkarna och några slottsarkitekter.

Kulturhantverkare. Begreppet används inom hemslöjden, men vad betyder det? Kulturhantverkare bör inte ses som en yrkesgrupp, utan snarare ett förhållningssätt till historia, material och tradition. Kulturhantverkare kan bli ett samlingsbegrepp för personer som arbetar inom en sfär med ett kulturhistoriskt förhållningssätt.

Hemslöjdens ”paradox”: Hemslöjden är vitaliserad och uppmärksam, och man har lyckats integrera de unga formgivarna. Det är en sida av det. Den andra sidan är förlorade tekniker. Görandet är levande, men traditionella tekniker och material försvinner.

Nördkunskap. Extremt specialiserade färdigheter som i princip inte efterfrågas på en marknad kan ibland finnas i amatörnätverk. Han som gör knivar på ett speciellt sätt och har utvecklat ett härdningssätt. Gör det inte som yrke utan som intresse. Många av dessa personer ingår i hemslöjdens nätverk. Vad kan man göra med denna typ av nördkunskap? Det finns en nyckfullhet när kunskaper förvaltas av intresse. De kan försvinna snabbt med bristande intresse.

Generationsväxling. Många företag går i graven, delvis kopplat till 40-talisterna som går i pension. Kunskap har byggts upp inom företag men ingen som vill ta över. Vem ska fånga upp dessa kunskaper? Vems ansvar är det, om inte barnen vill ta över? Barn till företagare vet att det inte är en guldtillyvaro. Det är mycket annat än hantverket som ska funka i ett företag. Låg lönsamhet och ingen som vill köpa.

Fönsterrenovering: ROT gäller inte fönsterrenovering på verkstad. Täckningen kostar för mycket. Dålig lönsamhet. Svårt att hitta kund. Det finns en marknad men det finns "kopplingsproblem". Åtskilliga som har startat med fönsterrenovering har fallit bort från marknaden. Svårt att komma in hos stora beställare som SFV. Miljö- och kvalitetsplaner. "Man ska redovisa hur hydrauloljan i sky-liften tas om hand."

Traditionskunskaper. Traditionsbärarna går i bästa fall i pension. Det finns fortfarande folk som besitter speciella hantverksfärdigheter med de efterfrågas inte. Idag finns det material och hantverkare att få tag på, men om 25 år har de säkert försvunnit. Kunskaper är också kopplade till materialtillgång. Bristen på ett material gör att hantverkarskunskaper försvinner. Material fasas ut av miljöskäl, exempelvis blymönja och blyglasyrer.

Byggnadsvårdsbidragen. RAÄs och länsstyrelsernas byggnadsvårdsbidrag är problematiskt. Besked om tilldelning kan dröja fram till sommaren och jobben startar i september oktober. För utomhusjobb är säsongen i princip körd för att uppfylla högsta kvalitetskrav pga av regn och hög luftfuktighet. Förutsättningarna för att leverera hög kvalitet saknas. Sen blir det alltid en pott bidragsmedel kvar som fördelas väldigt sent.

Hantverket är lokalt. Hantverk bygger på den enskilda människans specifika lokalkultur. Hantverket, tjänsten, är den viktiga. Det är svårt att ta Uppsalas fönster till Stockholm och få lönsamhet. Hur livnär man sig på en kunskap som med nödvändighet är lokal när den lokala marknaden brister? Bekymmer att Sverige så stort och samtidigt en så liten marknad.

Svårigheter att koppla ihop rätt hantverkare med beställare. Fixa nätverk av byggnadsvårdsföretag, där beställare kan hitta företag med rätt kompetens. Det är en angelägen uppgift i Stockholms län.

Borgerskapet på Skansen är en resurs för att hitta plåtslagare. Kontakter med skrän på Skansen.

Masonit. Kunskapen om att spika masonit är idag ovanlig. Här finns exempel på firmor som vunnit upphandlingar där den här typen av finsnickeri ingått. När det sedan ska utföras så visar det sig att de inte har en aning om hur det ska gå till eller ens se ut när det är klart.

Hur hittar man hantverkare med rätt kompetens? Problem om man hamnar på en ort där man inte har ett nätverk. Listorna på läns museerna funkar inte. Kvalitetssäkringen funkar inte. Svårt att hitta hantverkare även om man känner det lokala nätverket, pga konkurrens om hantverkarna. Man får ge sig längre och längre ut.

Kunskapsbrister inom specialområden; tillverkning av gyllenlädertapeter och kyrkfönster och bemålat glas.

Installation med varsamhetsperspektiv. Hur man arbetar antikvariskt och med äldre teknik och material inom rördragning och el är ett bristområde.

Stenhuggare finns inte att få tag på. Det finns inga stenhuggare, utan bara stensättare och konservatorer kvar. Man borde ordna stenhuggarutbildning.

Svårt att identifiera timmerman eller snickare med tillräcklig kompetens. Många känner sig kallade, men få har tillräcklig kompetens. Formell utbildning säger inte allt. Man får indela i intresserade – ointresserade. Ett exempel från Skansen som nyligen skulle rekrytera en timmerman; 50 har sökt tjänsten, men bara 10 har relevant utbildning.

Förståelsen för kunskaper om traditionella hantverk har blivit större och tillgången på hantverkare är ungefär oförändrat sedan 1970-talet eller har faktiskt blivit bättre.

Tillgången på konservatorer har blivit bättre.

Kunskaperna om stråtakläggning finns idag, men det kommer att bli problem inom kort när befintliga aktörer lägger av.

Stockholms hantverkareförening har hantverksakademien, ett sätt att ordna utbildning inom hantverk..

Kunskaperna om skiffer och skifferläggning kommer också att bli problem framöver.

Borde säkra traditionsöverföringen till nya traditionsbärare genom ekonomiska incitament.

Möjlighet att rekrytera hantverkare bland nysvenskar och 30-40-åringar som vill förändra sin livssituation.

Plåtslagare; finns bra plåtfirmor, men färre än för 35 år sedan och de måste kunna bredden – både gammalt och ny produktion. Man borde ordna specialkurs för plåtslagare inom äldre tekniker.

30-års inkubationstid; snart intresse för vård av de relativt nya byggnaderna; tappat mycket på hantverk och material från denna period.

Interiöra snickerier är extremt tidsödande och därför är kunskapen låg och används inte så mycket.

Hantverkarens status. Finns extremt många icke professionella hantverkarfirmor. Det sker ett dränage på kunskap inom hantverken vilket ger an allt lägre status för yrket.

Situationen för små firmor. Det är svårt att få anställning för att jobba med specialhantverk och att få betalt för specialkunskaper. Det finns många duktiga hantverkare som är egenföretagare som inte hittar och hittas. Det finns problem med lagen om offentlig upphandling, instegs-problem, ramavtal och avgifter. Vem ställer kraven på beställaren?

Fastighetsbranschen. Den har hög medelålder, i snitt 48 år, i fastighetsbranschen. Här kommer det att finnas ett stort fortbildningsbehov i framtiden.

Hantverkarens egen dokumentation. På Skansen jobbar man mycket med dokumentation av de bygginsatser som görs. Det är viktigt för att kunna förvalta byggnaderna på ett bra sätt. Att låta hantverkarna dokumentera är smart då det kan göras vid rätt tillfällen och mer byggnadsteknisk info antecknas.

Ett underhållsproblem är snöskottningen som sker på plåttaken. Den utförs ofta oförsiktigt och färgen följer med av.

Linoljefärg på galvad plåt. Man kan inte måla linoljefärg på galvad plåt utan en grund emellan. Annars förtvålas färgen. Blymönjan. Akrylat på galv är det enda som fungerar. Skånska gruvans tak är målad med flera olika färgtyper vid renoveringarna på 90-talet.

Takkonstruktioner i trä, med timmerstockar används ej, eftersom det inte finns någon som kan räkna på hållfastheten och därför kan man inte motivera lösningen för byggnadsnämnden. Problemet ligger i beställarleden och hos konstruktörerna.

Putskunskaper. Några få företag gör nästan alla jobb på kulturhistoriska byggnader i Stockholm. De är många som inte är Stockholmsbaserade; Tremans fasad från Hedemora och Kumla fasad. Därutöver finns bred kunskap inom företagen Opus och Morneon. Däremot är inte återväxten av kunskapen inom dessa företag känd. Därutöver finns några firmor som kan men som har svårt att få jobben då de har få referenser.

Inom listdragning så är kompetensen låg. Det görs alldeles för många fula dragningar. Opus hade ett gäng som bara gick och drog lister som var väldigt duktiga.

Kunskapssituationen inom trädgård och landskapsvård

Troligen finns det inga kvar i livet som har arbetat i högreståndsträdgårdar

Högkvalitativ trädgårdsmästarkunskap finns inte längre.

Utförare kan inget om historiska trädgårdar eller tidstypisk skötsel.

Var kan man lära sig bygga trädgårdens "element" exempelvis: gångar, hägnader, grindar, kantstöd, bänkar etc.?

Trädens relation till fastigheten, hur påverkas husen av rötter och nedfall av löv etc.?

Ett strukturellt problem är att den generella kunskapsnivån är låg när det gäller ämnet historia.

Vi har ett pedagogiskt uppdrag att sprida kunskapen om att identifiera trädgårdars historiska bakgrund, tolka dessa, innan åtgärdsplan upprättas

Skötsel är det bärande för att en trädgård eller ett kulturlandskap ska vara intressant

Dacapo skulle kunna bygga upp en kunskapsbas och bli ett nav för skötsel av historiska trädgårdar.

Dacapo skulle kunna utföra experimentella försök för att rekonstruera trädgårdar eller trädgårdsavsnitt

Erfarna inventerare/forskare bilda inventeringsgrupper med inriktning mot historiskt intressanta trädgårdar.

Varför finns det inget "trädgårdsvårdscentum"?

Kan vi utbilda inventerare för att kunna tolka historiskt intressanta trädgårdar?

Någon borde ordna kortare kurser och fortbildning.

Man borde praktiskt utföra och pröva olika tekniker och teoretiska kunskaper.

Man borde studera odlingsarbetet med fruktträd.

Studier av odling av eget frö/utsäde.

Man borde fördjupa kunskaperna kring lieslätter om utförande och verktygen

Man borde studera de företagsekonomiska aspekterna kring en handels- eller besöksträdgård.

Hantverkare – var finns de som kan stödja vid anskaffande eller reparera i trädgården varande konsthantverk (gips, smide, lergods etc.)?

Förslag på forsknings- och utvecklingsprojekt

Goda exempel. Satsa på att ta fram goda exempel, som t.ex. golvrenoveringen på Stockholms slott. Även modeller för upphandling och erfarenhetsåterföring behövs.

Kollegial erfarenhetsåterföring. Kollegial erfarenhetsåterföring mellan företag är viktigt, men eftersatt.

Skapa mötesplatser. Byggnadsvårdsläger för professionella. Seminarier. Människor betalar för att lära sig saker. Även fortbildning för skickliga kulturhantverkare.

Stipendiatsystem. Möjlighet för hantverkare att förkovra sig på liknande sätt som NHU (Norsk hantverksutveckling) Man söker liksom ett gesäll- och mästarsystem, får under 3 år lära sig om hantverk för att tradera hantverk.

Museerna som resurs. Museernas samlingar blir helt värdelösa om inte hantverkarna, de som kan göra tingen, nyttjar dem. Föremålen blir döda om vi inte säkrar kunskapen om föremålen. Använd museerna som forskare har använt exempelvis Skokloster, med byggnaden, interiörerna, verktygen och recepten.

- Hantverkskurser på museet.
- Studenter som vill studera samlingar – bygger ihop nätverket – plocka ut kunskapen och förmerar den.
- Att nå de specialintresserade. "Studieresa till museisamlingar".

Bygghyttetanken. Den lärande arbetsplatsen.

Friluftsmuseerna är en resurs att utnyttja. De har hantverksfolk, kulturbyggnader och ett folkbildande uppdrag.

Att få till stånd produktion av traditionell tjärpapp till taktäckning är angeläget. Finns god dokumentation på tillverkningen. Anvisningar för underhåll av tjärpapp på tak bör tas fram.

Intressant att samverka med Hantverkslaboratoriet. Det är bra med någon institution som kan agera motor. Det går bra att medverka i nätverk, men det är svårt att driva det själv.

Handlingsburen process är viktig att fokusera på.

Stuckinventering. Under perioder på ca 20 år kan man se att formarna gått igen. Stadsmuseet i Stockholm har gjort den typen av inventering av husen i sig (1970 talet). Vem som gestaltat och vem som varit byggherre. Vore intressant att utöka med info om vilka hantverkare som jobbade på varje hus. Vilka hade vad som specialitet t.ex. kottar. Gör det möjligt att korrekt rekonstruera stuckarbeten.

Konvent efter förebild i Norge. Flera hantverksfirmor som träffas. Man provar och utforskar spräckning, kransågning och sammanfogningar av timmer etc.

Utbilda vaktmästarna får lära sig mer. För att kunna se vad som händer och kunna hojta till. Renovera fönster etc.

Seminarier om enskilda ämnen. Exempelvis spräcka virke. Har gjorts ganska ofta på Skansen men når inte ända fram. Seminarier med special trämetoder.

Samverkan mellan yrkesrollerna. Medvetenhet om kulturhistoriska värden överhuvudtaget i bred bemärkelse. Antikvarier kan stilhistorien, har raka och exakta svar, men ser inte nyanserna. Man kan identifiera en skradd yta, men inte hur eller med vilken yxa den huggits. Det finns ett stort glapp mellan yrkesrollerna eftersom utgångspunkten i respektive yrkeskunskap är så olika, t.ex. stilhistoria eller materialkunskap. Stora avstånd mellan beställaren, specialisten och hantverkaren.

I beställarleden hos t.ex. arkitekter, ingenjörer och antikvarier finns ej kunnandet och förståendet för de traditionella hantverken. Besiktningar utförs av personer som är välutbildade inom vissa områden, men som ej kan bedöma hantverksarbeten. Hantverkarna vill ha hårda krav och diskutera lösningar så att de lär sig mer i varje situation. Att yrkesrollerna tar hjälp av varandra. Man vill ha dialog. Och då behövs baskunskaper.

Hantverkaren är en outnyttjad resurs i projekteringsarbetet och inom antikvariska kontrollen. Man skulle kunna anlita en hantverkarkonsult som hjälper till med besiktningen. Även från antikvariesidan så tycker man att det ofta är svårt att t ex säga till en målerifirma att de gjort ett dåligt jobb. Det är ju de som är yrkesmän inom

måleri. Det kan vara svårt att stå ord mot ord gentemot en beställare och att säga med tyngd att det faktiskt är dåligt.

Arbetsmiljölågstiftning. Riskanalys av jobbet. Görs inte idag i stor omfattning. Från nyår så kan man fällas i arbetsmiljödömsstolen om man ej gjort riskanalysen. Som en checklista. Finns ej på kulturhantverkssidan idag.

Uppföljning av jobb är viktigt. Slutsatser och erfarenheter förs idag inte vidare.

Lärdomar från andra branscher. I andra branscher finns bra uppföljningssystem. Inom ex fastighetsförvaltning. Finns bra system. Nätbaserade kunskapsbanker.

Utbildningar i
BYGGNADSVÅRD OCH TRADITIONELLA HANTVERK 2001-2011

BILAGA 3

År	2001	2007	2011
Färg-förklaring	Kvalificerad yrkesutbildning (KY) eller yrkeshögskola (YH)	Folkhögskola, Kunskapslyft, Komvux, uppdragsutbildning och dyl.	Högskola och universitet
Praktisk utbildning	Dacapo Hantverksskola, Mariestad KY- utbildning. Bygghantverk 80 p. Utbildning i hantverk. Vidareutbildning för yrkesverksamma.	Dacapo Hantverksskola, Mariestad Bygghantverksprogrammet, 120 p, Göteborgs universitet. Utbildning i hantverk. Vidareutbildning för yrkesverksamma.	Dacapo Hantverksskola, Mariestad Bygghantverksprogrammet, 120 p, Göteborgs universitet Utbildning i hantverk. Vidareutbildning för yrkesverksamma.
			Dacapo Hantverksskola, Mariestad, Göteborgs universitet. Två friståendekurser i Traditionellt byggnadsmåleri I och II.
	Sala Uppdragsutbildning, Kvalificerad yrkesutbildning, 80 p. Hantverksinriktad byggnadsvårdsutbildning. Viss profilering mot industriminnesvård.	Omnämns ej i kartläggningen	Nedlagd
	Vilunda, Kvalificerad yrkesutbildning. Utbildning i hantverk	Omnämns ej i kartläggningen	Nedlagd
	Byggnadsvård Qvamarip. Här finns tre utbildningar inom ramen för Kunskapslyftet: Reparation och vård av äldre byggnader, 40 veckor, Byggnadsvård med inriktning mot inredning, 40 veckor och Sydsvensk timring, 20 veckor. Utbildning i hantverk. Främst vidareutbildning för yrkesverksamma.	Byggnadsvård Qvamarip finns kvar men har ändrat form och blivit ett byggnadsvårdscentrum som arrangerar kurser för yrkesverksamma i samarbete med Vuxenskolan.	Byggnadsvård Qvamarip. är idag en företagarförening för företag i byggnadsvårds branschen. De ordnar kortkurser för yrkesverksamma.
	Hedemora Lärcenter, Komvux/Kunskapslyftet. Utbildning i hantverk	Omnämns ej i kartläggningen	Nedlagd
	Ljusdals kunskapscenter, Komvux/Kunskapslyftet. Utbildning i hantverk	Omnämns ej i kartläggningen	Nedlagd
	Omnämns ej i kartläggningen	Stiernhööksgymnsiet, Rättvik, KY- utbildning. Tillverkning av timmerhus, 40 ky-poäng. Utbildning i modern timring.	Nedlagd
	Timmerdraget Jamtli. uppdragsutbildning i projektform. Kurser i timmerbyggnadshantverk, rundtimring och bebyggelsehistoria, varierande längd. Främst vidareutbildning av yrkesverksamma.	Nedlagd	Nedlagd
		Timmermansutbildning i Järvsö, 40 p, Högskolan Gotland.	Nedlagd
	Sjöviks folkhögskola. Timringsutbildning, 1- 2 år.	Sjöviks folkhögskola. Timringsutbildning, 1- 2 år.	Sjöviks folkhögskola. Dalarnas timringsutbildning, 2 år, yrkeshögskola.
			Nässjö yrkeshögskola, Ombyggnad och renovering för bygghantverkare, 1 år. Utbildningen tar upp befintliga kvaliteter i en byggnad där kulturhistoriska aspekter är en av flera.
Praktisk och teoretisk utbildning		Träakademien Höga Kusten, gymnasialvuxenutbildning. Byggnadsvård 40 v. Teoretisk utbildning med praktiska moment.	Träakademien, Mittuniversitetet. Smide, 180 p. Bred hantverksutbildning med formlära och historisk perspektiv.
			Träakademien, Mittuniversitetet. Traditionellt inrednings- och byggnadssnickeri, 180 p. Hantverksutbildning i snickeri med bebyggelsehistoria.
	Högskolan Gotland. Tillämpad byggnadsvård och traditionella hantverk, 120 p. Utbildning i och om hantverk och material.	Högskolan Gotland. Byggnadsvårdsprogrammet, 120 p. Teoretisk utbildning med praktiska moment. Utbildning om hantverk för jobb med byggnadsantikvariska frågor och projektering.	Högskolan Gotland, byggnadsantikvarieprogrammet, 120 p. Utbildningen bedrivs idag inom en ny form. Liberal-Education -modellen, dvs hälften obligatoriska byggnadsvårdsämnen och hälften helt valfria kurser.
Teoretisk utbildning	Konsthögskolans Restaureringskola, Stockholm Restaureringskonst, 40 p. Påbyggnadsutbildning i restaureringskonst.	Konsthögskolans Restaureringskola, Stockholm Restaureringskonst, 40 p. Påbyggnadsutbildning i restaureringskonst.	Konsthögskolans Restaureringskola. Stockholm Restaureringskonst, 40 p. Påbyggnadsutbildning i restaureringskonst.
	Omnämns ej i kartläggningen	Johannisberg, Västerås, KY- utbildning. Industri- och byggnadsvård, 80 ky-poäng. Utbildning för jobb som konsult och projektör.	Nedlagd
	Omnämns ej i kartläggningen	Nackademien, KY- utbildning. Byggnadsingenjör ROT, 80 ky-poäng. Speciellt mot restaurering av äldre byggnader och konstruktioner.	Nedlagd
	Upplands-Väsby/SIFU, KY- utbildning. Restaurering-ROT 80/120 ky-poäng. Utbildar "restaureringstekniker".	Upplands-Väsby/SIFU, KY- utbildning. Restaurering-ROT, 80/120 ky-poäng. Utbildar "restaureringstekniker".	Nedlagd
	Omnämns ej i kartläggningen	Omnämns ej i kartläggningen	Vindelns Folkhögskola. Byggnadsvård - renovera varsamt, 1 år. Allmänt orienterande byggnadsvårdsutbildning.
	Omnämns ej i kartläggningen	Komvux Kungälv kommun. Byggnadsvårdstekniker, 80 p. Utbildning för projektledare.	Nedlagd
			Träakademien, Mittuniversitetet. Byggnadsvård, 180 p. Kandidatutbildning inom byggnadsvårdsfältet med entreprenörskap med specialisering mot in- och utvändiga snickerier.
Källor	Bebyggelseantikvarieprogrammet, 120 hp. Bebyggelsehistoria i ett historiskt och kulturellt perspektiv.	Göteborgs universitet, Bebyggelseantikvarieprogrammet, 120 hp. Bebyggelsehistoria i ett historiskt och kulturellt perspektiv.	Göteborgs universitet, Bebyggelseantikvarieprogrammet, 120 hp. Bebyggelsehistoria i ett historiskt och kulturellt perspektiv.
	Inventering av bygghantverksutbildningar, Riksantikvarieämbetet, dnr 132-717-2002, Ola Wetterberg, 2002 (Obs! ej utgiven) Byggnadskultur nr 1 2002, Kartläggning av Henrik Larsson	Statens fastighetsverk, Utbildningar i hantverk och byggnadsvård, 2007, Helena Hammarskiöld (OBS! ej utgiven)	Hantverkslaboratoriets kartläggning 2011. Linda Lindblad
Färg-förklaring	Kvalificerad yrkesutbildning (KY) eller yrkeshögskola (YH)	Folkhögskola, Kunskapslyft, Komvux, uppdragsutbildning och dyl.	Högskola och universitet
Teoretisk utbildning	Lunds Tekniska Högskola. Utbildning om hantverk.	Fristående kurser	Fristående kurser

FÖRSLAG PÅ INSATSER SAMT UPPSKATTAD TIDSÅTGÅNG

INSATSER

1. ÖPPNA RESTAURERINGAR

2. SEMINARIER OCH WORKSHOPS

3. FORTBILDNINGSSINSATSER

Temat:

Kulturarv

Traditionella material och tekniker

Traditionella konstruktionstyper och byggfysik

Trädgård och park

4. SJÄLVSTUDIEMATERIAL, UTBILDNINGSMATERIAL OCH HANDLEDNING FÖR DEN
ENSKILDE

5. UTBILDNINGSKOORDINERING

UTBILDNINGSKOSTNADER

MODELLUTVECKLING OCH FUNKTIONER FÖR KOMPETENSHÖJANDE ÅTGÄRDER

KOSTNADER FÖR GENOMFÖRANDE AV KOMPETENSHÖJANDE ÅTGÄRDER

INSATSER

1. ”ÖPPNA RESTAURERINGAR”

”Öppna restaureringar” är en form för projektanknuten fortbildning. Här erbjuds både orienterande och fördjupande kunskaper utifrån ett aktuellt restaureringsprojekt.

Målet med ”öppna restaureringar” är att skapa erfarenhetsöverföring mellan olika objekt och yrkesgrupper samtidigt som det erbjuds fördjupande fortbildning i en spetskunskap.

Modellen skulle kunna genomföras i en serie om 4 st som är knutna till samma objekt.

Varje tillfälle kan ha utgångspunkt i ett nytt tema. Exempel på teman för Stockholms slott skulle kunna vara: exteriör sten och puts, fönster, interiörer och plåtarbeten.

Förslag på upplägg:

Målgrupp: Alla (rådgivare, utförare och beställare)

Längd: 2 dagar

Dag 1

Börjar med **föredrag** om restaureringen. Ca 3 st om exempelvis:

Upphandling – hur gjorde vi här och vad kan vi lära oss för framtiden.

Kulturhistoriks värdering – hur jobbar man med kulturarvsfrågan i det här projektet? Vilka val har man fått göra?

Energieffektivisering – hur har man löst det?

Seminarium om dessa frågor på eftermiddagen.

Dag 2

Arbetsseminarium som knyts till de arbeten som genomförs på objektet.

Exempelvis med inriktning mot sten.

Beställare: hur värderar man stenarbeten från olika tider vad gäller nedbrytning i relation till konstruktion och kulturhistoriskt värde? Vad vill man se för resultat? Vad får det kosta i relation till livslängd? På vilka restaureringsprinciper/nivå vill jag som beställare att resultatet ska ligga?

Rådgivare: Hur kan antikvarien/arkitekten göra sitt underlag på ett kvalificerat och genomförbart sätt?

Grundläggande stenkunskap och kursmaterial som är direkt applicerbart.

Utförare: Fortbildning i frågor som rör kalkstenens nedbrytning. Hur tar man hänsyn till de kulturhistoriska aspekterna när man ska åtgärda en fasad? Vilka överväganden görs? Praktiska moment. Hur konsoliderar man en sten? Vad vinner man?

Här följer en lista på objekt där den här typen av insatser skulle kunna genomföras:

- Slottet ”Kronan på verket”
- Stadion, ”återställandets ädla konst”.
- Stadsholmens byggnader. Från projektering till färdig stuga.
- Kungliga operan
- Nationalmuseet

2. SEMINARIER OCH WORKSHOPS

Seminarieformer för att uppnå med samverkan och kunskapsöverföring mellan yrkesgrupperna.

”Hantverksseminarier”

Hantverksseminarium för praktisk erfarenhetsutbyte kring specifika hantverksteman bör arrangeras ett par gånger per år för att skapa möjlighet för erfarenhetsutbyte. Seminarierna bör vara en dagars träffar i anslutning till något intressant projekt.

Förslag på hantverksteman:

- Trähantverkarseminarium
- Plåtslagarseminarium
- Murarseminarium
- Stenarbetarseminarium
- Seminarium för installationshantverkare
- Trädgårdsmästarseminarium
- Kakelugnsmakarseminarium
- Seminarium för traditionella målare

”Dialogseminarier”

En seminarieform för att få regelbundna behovsanalyser av vilka kunskapsfält som behöver utvecklas och kring vilka ämnen kompetenshöjande insatser behövs. Bör hållas med representanter för alla grupper ca 2 gånger per år.

”Forskningsnytt”

Kontinuerliga seminarier om ny forskning inom KKBM behövs då det är tydligt att kunskaper och belagda erfarenheter inte når ut idag. Att dessutom samordna olika forskningsinstitutioners resultat som har bäring mot det kulturmiljövårdande fältet är väldigt angeläget för sektorn. Bör arrangeras ca 2 gånger per år.

”Erfarenhets workshops”

Det finns ett stort värde i att genomförda projekt lyfts fram, diskuteras, utvärderas och analyseras. Under seminarierna får de personer som arbetade med projekten få delge sina erfarenheter. Det skapar en kollegialkunskapsöverföring och möten mellan yrkesgrupper som bidrar till att insikter och erfarenheter från genomförda restaureringsprocesser förs vidare. En sorts ”Lex KKBM” som syftar till att förhindra att tidigare misstag upprepas. Den här typen av arrangemang bör hållas regelbundet ca 1 gång i månaden.

Intressanta projekt att utvärdera som workshop är:

- Värdig entré. ”Från lagkrav till entreprenörskap”
- Bygghyttan Mälsåker
- Stockholms Rådhus. Moderna behov och byggregler innanför ”borgens” väggar.
- Långa Raden, Skeppsholmen, installationernas bemästring.
- Storkyrkan. Kunglig konservering.
- Rekonstruerad 1700-tals anläggning. Gunnebo slott, Mölndal.
- Katarina kyrka. 20 år senare!
- Drottningholms slottspark, restaurerad lindallé.
- Sanera graffiti från kalkputs. Förvaltning, Stadsholmens byggnader.

3. FORTBILDNINGSSINSATSER

Fortbildningsinsatserna syftar till att fylla de kunskapsluckor som olika yrkesgrupper har för att uppnå hög kompetens om kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Här följer 4 st fortbildningspaket med insatser utifrån teman som uppkommit som behovsområden inom ramen för projektet och som Institutionen för Kulturvård, Göteborgs Universitet kan bidra med att avhjälpa.

Varje paket innehåller fortbildningskurser på orienterande, fördjupande och spetsnivå. Det anges ett pris för att ta fram och forma utbildningsinsatsen samt ett pris för att genomföra respektive fortbildning.

Tema: Kulturarv

Grundkurs – 1 dag för alla:

Värderingar, samsyn och samarbete i kulturmiljö

Orienterande kurser – 2 dagar,

Kulturvårdandefältet och hållbar utveckling

Bebyggelse- och arkitekturhistoria 1

Park och trädgårdshistoria 1

Kyrkor i Sverige. Bebyggelse-, stil- och religionshistoria.

Svenska försvarsanläggningar. Bebyggelse-, stil- och försvarshistoria.

Fördjupande kurser – 3 dagar

Kulturhistoriskvärdering och kulturmiljölagen

Kulturvetenskaplig teori och metod för bebyggelsestudier

Bebyggelse- och arkitekturhistoria 2

Park och trädgårdshistoria 2

Historisk byggnadsundersökning och projektering

Spetskurser – 5 dagar

Kulturhistoriskvärdering och ombyggnationer

Kulturarvsbruk, användning och förvaltning

Tema: Traditionella material och tekniker

Orienterande kurser – 2 dagar

Traditionell material- och byggteknikkunskap för antikvarier, ingenjörer och arkitekter: trä

Traditionell material- och byggteknikkunskap för antikvarier, ingenjörer och arkitekter: sten

Traditionell material- och byggteknikkunskap för antikvarier, ingenjörer och arkitekter: mur och puts

Traditionell material- och byggteknikkunskap för antikvarier, ingenjörer och arkitekter: traditionellt måleri

Åldrande och livslängd för traditionella material. Förutsättningar för långsiktig förvaltning

Fördjupande kurser – 3 dagar

Historiska träbyggnader och konstruktioner

Byggnadssnickeri

Historiska tegelbyggnader och konstruktioner

Traditionella kalkputser

Tidiga betongkonstruktioner

Traditionella mur- och putstekniker

Stenmurar i park-, trädgård och kyrkogårdar

Byggnadsteknisk undersökning och projektering

Traditionellt måleri: exteriört

Traditionellt måleri: interiört

1900-talets byggmaterial

Lera som byggmaterial

Spetskurser – 5 dagar

Traditionella kalkputser

Valvgeometri för murare

Pappspänning, lagning och ytbehandling
 Vävspänning, lagning och ytbehandling
 Traditionella färger och måleri

Tema: Traditionella konstruktionstyper och byggfysik

Orienterande kunskaper – 2 dagar

Traditionella byggkonstruktioner
 1800- och 1900-talets bebyggelse
 Sveriges medeltida kyrkor
 Eldstäder och värmen i gamla hus
 Äldre tiders vvs- och elinstallationer

Fördjupande kunskaper – 3 dagar

Sveriges timringstraditioner
 1900-talets byggkonstruktioner
 Analysmetoder för skadade material och konstruktioner
 Byggteknik och byggfysik i äldre byggnader

Spetskunskaper – 5 dagar

Betonglagningar
 1900-talets byggmaterial
 Takstolslagningar i äldre byggnader
 Timmerlagningar

Tema: Park och trädgård

Orienterande kurser – 2 dagar

Trädgårdens och parkens historia
 Skötsel och förvaltning. Behov, säsongen, kontinuitet, användningen och upplevelsen.
 Kyrkogårdar i ett växthistoriskt perspektiv

Fördjupande kurser – 3 dagar

Trädgårdar och parker som besöksmål. Växtval, hårdgjorda ytor, hantverket och besökaren.
 Förvaltning. Kompetens och kostnadseffektivitet
 Kostnadsberäkningar och nyckeltal för skötsel av historiska miljöer.
 Jord och växtlighet i en historisk anläggning. Näringen, jorden, rötterna och växtmaterialet.

Spetskunskap – 5 dagar

Markbeläggning. Förvaltning, historisk hänsyn och tillgänglighet i trädgårdar och parker.
 Kostnadsberäkningar och nyckeltal för skötsel av historiska miljöer.
 Perenner och annueller. Skötsel och förökning av växtmaterial.
 Träd och buskar. Beskärning, tuktning och val i olika tider.
 Gräs och gräsmattor genom tiderna. Skötseltekniker.
 Förökning av historiskt växtmaterial. Metoder för förökning.

4. SJÄLVSTUDIEMATERIAL, UTBILDNINGSMATERIAL OCH

Ta fram utbildningsmaterial

Det finns behov av att komplettera utbildningsmaterial på grundnivå för nyproduktion med handledning för kompetens inom kulturhistoriska byggnader. Det krävs ett strategiskt utvecklingsarbete med en serie

kurskompendier som, dels kan användas i institutionell utbildning, dels anpassas och göras tillgängliga på webben för självstudier.

5. UTBILDNINGSKOORDINERING

Projektet har identifierat behovet av en samordnad plattform för de kompetenshöjande insatserna. Utbudet från olika arrangörer behöver samlas under ett paraply för att kunna marknadsföras mot rådgivare, utförare och beställare på ett tydligt sätt. Vårt förslag är att tre utbildningskoordinatorer finansieras av projektet. De sköter samordningen av de kompetenshöjande insatserna för beställare, rådgivare respektive utförare. Det är också de som kontaktar möjliga arrangörer och marknadsför utbudet via en kurskatalog. Genom att dessa koordinatorer fungerar långsiktigt och samordnat så får projektet en långsiktigt arbetssätt som är strategiskt viktigt.

Hantverkslaboratoriet skulle kunna utveckla en koordinatorsfunktion för att jobba med insatserna som riktar sig mot utförare. Ett av Hantverkslaboratoriet uppdrag är att jobba med kunskaps- och kompetensläget över landet när det gäller kulturmiljönshantverk. Genom den verksamhet som bedrivs så finns en god kännedom om vad som händer både i landet och Norden vad gäller forskning och fortbildning. Det är en överblick som KKBM-projektet skulle kunna ta aktiv del av.

Projektet bör avsätta resurser motsvarande tre heltidstjänst under projekttiden för att kontinuerligt arbeta att samordna arrangörer och deltagare i de kompetenshöjande insatserna.

UTBILDNINGSKOSTNADER

Kostnaderna för de insatser som föreslås sammanfattas här i tre rubriker; modellutveckling, genomförande, utbildningskoordinering och kvalitetssäkring.

De kostnader och tidsangivelser som anges är ungefärliga uppskattningar. Kostnader som resor, luncher och boendekostnader i anslutning till kompetensinsatserna behandlas ej.

MODELLUTVECKLING OCH FUNKTIONER FÖR KOMPETENSHÖJANDE ÅTGÄRDER

För att kunna genomföra de insatser som föreslås så behöver modeller för hur de ska genomföras arbetas fram. Det handlar om att kvalitetssäkra de kompetenshöjandeinsatserna, att ta fram kurslitteratur, lägga upp de pedagogiska övningarna, göra objektsorientering, kommunikationsplan och skapa kontakter för genomförandet. I arbetet med modellutveckling bör även det hållbara perspektivet och ett aktivt jämställdhetsarbete på ett medvetet sätt inarbetas.

Tiden som behövs för att arbeta fram en insats redovisas här för:

ÖPPNA RESTAURERINGAR

Den ”öppna restaureringen” arrangeras främst av en fastighetsägare, förvaltare eller projektledare i anslutning till ett pågående projekt. Arrangören står för lokaler, mat och andra praktiska arrangemang. Innehållet i den ”öppna restaureringen”, föreläsningar, det pedagogiska upplägget, praktiska övningar och kvalificerad handledning av seminarierna är däremot något som arrangören får stöd och hjälp med.

Genom att utveckla en modell för hur dessa dagar kan läggas upp och vilket fakta innehåll som bör finnas beroende på objekt och tema så kan samverkan mellan de som förvaltar och äger fastigheter och den akademiska världen ske på ett smidigt sätt. Det gör det också möjligt för den eller de entreprenörer som jobbar på ett bygge att kunna se hur en ”fortbildningssituation” kommer att påverka arbetet både inför anbudsgivning och under pågående jobb.

Vi beräknar att det behövs 165 h för att utveckla modellen för den ”öppna restaureringen”.

SEMINARIER OCH WORKSHOPS

De seminarier och workshops former som föreslås är olika till sin karaktär. ”Hantverksseminarierna” och ”erfarenhets workshoppen” är objektsbaserade och/eller med praktiska inslag. De behöver därför också en mer genomgående modellutveckling.

”Dialogseminarier” och ”forskningsnytt” är däremot mer föreläsningsformer och samtalsforum. Att utveckla modeller för dessa handlar mer om planerande och kontaktnätarbete.

Vi beräknar att det behövs 80 h för att utveckla modellen för den ”seminarier och workshops”.

FORTBILDNINGSSINSATSER

Vi har tagit fram fyra teman under vilka insatser för orienterande-, fördjupande- och spetskunskaper föreslås. Kostnaden för att ta fram fortbildningsmodeller omfattar en veckas arbete per kurs. Det innebär en tidsåtgång **om ca 600 h per tema.**

SJÄLVSTUDIEMATERIAL, UTBILDNINGSMATERIAL OCH HANDLEDNING FÖR DEN ENSKILDE

Modell för hantverkarens dokumentationsmanual

Arbetet med en instruktiv handledning för hantverkarens egendokumentation är ett viktigt sätt att kvalitetssäkra KKBM-projektet och att samla in strategiskt viktig information för framtida fortbildningsinsatser. Förebilder inom nyproduktion och exempel inom fältet kulturhistoriska byggnader och miljöer behöver samlas upp, analyseras och vidareutvecklas. Det kan bli ett redskap för ett livslångt lärande och ett redskap för att skapa en självgenererande struktur för dokumentation, hantverksutveckling och kunskapsrekonstruktion.

Projektet bör avsätta resurser motsvarande en heltidstjänst under projekttiden för att kontinuerligt arbeta med hantverkarens dokumentationsmanual.

Ta fram utbildningsmaterial

Det finns behov av att komplettera utbildningsmaterial på grundnivå för nyproduktion med handledning för kompetens inom kulturhistoriska byggnader. Det krävs ett strategiskt utvecklingsarbete med en serie kurskompendier som, dels kan användas i institutionell utbildning, dels anpassas och göras tillgängliga på webben för självstudier. Exempel på teman är traditionella puts tekniker, listdragning och andra putsdekorationer, pigmentering av bruk, puts- och foglagningar, valvslagning, dekorativ förbandsmurning.

Projektet bör avsätta resurser motsvarande en heltidstjänst under projekttiden för att kontinuerligt arbeta att ta fram kvalificerat studiematerial.

UTBILDNINGSKOORDINERING

Projektet bör avsätta resurser motsvarande tre heltidstjänster under projekttiden för att kontinuerligt arbeta att samordna arrangörer och deltagare i de kompetenshöjande insatserna.

GESÄLL- OCH MÄSTARPROVER

För att visa sin reella kompetensnivå kan en hantverkare välja att göra gesäll- och mästarprover. I Ipsos kvantitativa undersökning så vill 48% av utförarna ha gesäll- och mästarprover som ett sätt att utvärdera kompetens.

Gesäll- och mästarproverna är ett kvalitetssäkrat system som passar att tillämpa inom KKBM när det gäller hantverkskunskaper. Det är ett beprövat system för validering som fungerar över hela Europa och går att integrera med EQF-systemet. I andra europeiska länder finns gesäll- och mästarprover för exempelvis trädgårdsmästare.

Projektet bör vara ett stöd för att ta fram gesäll- och mästarprover inom traditionella hantverk.

KOSTNADER FÖR GENOMFÖRANDE AV KOMPETENSHÖJANDE ÅTGÄRDER

ÖPPNA RESTAURERINGAR

För att delta som stöd i den "öppna restaureringen" med planering, anlita föreläsare, genomförande och efterarbete bedöms **100 h behövas per tillfälle.**

SEMINARIER OCH WORKSHOPS

För att arrangera ett seminarium eller en workshop, med planering, anlita föreläsare, genomförande och efterarbete bedöms **165 h behövas per tillfälle**.

FORTBILDNINGSSINSATSER

Kostnaden för att genomföra fortbildning med praktiska moment är 5 000 kr/ dag och deltagare. Minst 6 deltagare behövs.

Kostnaden för att genomföra fortbildning av teoretisk karaktär är 2 500 kr/ dag och deltagare. Minst 12 deltagare behövs.

GESÄLL- OCH MÄSTARPROVER

Kostnader för att vara **värd för det faktiska provet** samt de kostnader **som den enskilde har i samband med proven** bör därmed ingå som en del av att kvalitetssäkra kompetensen hos deltagarna i projektet, samt för att använda ett system som kommer att fungera även efter projektets avslut.